

A V A L L Á S
MINT
A POLITIKAI JOGOK GYAKORLÁSÁNAK
ALAPFELTÉTELE.

ÍRTA
DR HORVÁTH ÖDÖN

EPERJES
KÓSCH ÁRPÁD KÖNYVNYOMDÁJA
1894.

ÁRA 3 KORONA.

MÉLTÓSÁGOS
D^R. BERZEVICZY ALBERT

VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI M. KIR. MINISTERI ÁLLAMITTKÁR
ÚRNAK STB. STB

AZ EPERJESI JOGAKADEMIA EGYKORI JELES TANÁRÁNAK

A VOLT TANÍTVÁNY LEGIGAZABB HÁLÁJÁVAL ÉS
NAGYRABECSÜLÉSÉVEL

A SZERZŐ.

TARTALOM.

- I. A kérdés felvetése. – Újabb magyar államjogi írók nézetei: Boncz F., Korbuly L., Kiss L., Goszthony M., Nagy E., Horváth I. – A kérdés rövid méltatása 9-13
- II. Az alapjogok és a politikai jogok fogalma s egymástól való különbössége. – A politikai jogok gyakorlásának feltételei. – E feltételek czélja és osztályozása. – Előfeltétel, alapfeltételek, járulékos feltételek. – Az alapfeltételek nemei: a férfi nem, a politikai teljeskorúság, a feddhetlenség 14-25
- III. Folytatás. – A vallás, mint a politikai jogok gyakorlássának további alapfeltétele. – Törvényesen bevett vallásfelekezetek. – Az 1867 : XVII. t.-cz. – Trefort Á. 1877. decz. 28-án kelt levele «a törvényesen bevett vallásfelekezetek» kitétel értelmezése iránt 26-32
- IV. Az állampolgári kötelékbe való tartozás nincsen-e bizonyos vallás követésétől függővé téve? – A régi ünnepeyles honosítás. – Az 1879 : L. t.-cz. -- A honosítási eskü, vagy fogadalom. – Az 1886 : IV. t.-cz. 33-40
- V. Nincsen-e államjogunknak olyan általános szabálya, mely a politikai jogokban való részesedésnek feltételéül a vallást szabná elő. – Néhány külföldi állam ilyen irányú törvénye. – Az 1848. előtti állapot rövid jellemzése. – Az 1848 : XX. t.-cz. – Az 1867 : XVII. t.-cz. – Deák F. nézete az «emancipatio»-ról. – A képviselőház VII-ik osztályának javaslata 1867. decz. 18-án. – Tisza K. 41-50
- VI. A politikai jogok osztályozása. – Közvetett és közvetlen befolyás az állami ügyek intézésébe. – Büntető-törvénykönyvünk rendelkezései a hivatalvesztésnek és a politikai jogok gyakorlásától való felfüggesztésnek hatállyára nézve. – A politikai jogoknak az állami főhatalom ágai szerint való osztályozása 51-56

VII. A törvényhozó hatalomban való részvétel joga. – Visszapillantás az 1848. előtti állapotokra. – Felvetett kérdésünk a förendiház szervezetében. – A vallásfelekezetek képviselői a förendiházban. – Ugyanezek a horvát-szlavonországi tartomány-gyűlében. – A vallásfelekezetek e jogának természete. – Trefort Á. és Deák F. idevonatkozó nézete. – Az 1885 : VII. t.-cz., és az 1888. szept. 2g-ki (horv.) törvény némely rendelkezései.....	57
VIII. Folytatás. – Felvetett kérdésünk a cselekvő és szenvédő képviselőválasztói jognak szempontjából és a képviselőház szervezetében. – 1848 : V. t.-cz. – 1848 : (erdélyi) II. t.-cz. – 1874 : XXXIII. t.-cz. – 1888. szept. 2g-ki (horv.) törvény. – A képviselőház házsabályainak némely rendelkezései	68
IX. A végrehajtó hatalomban való részvétel joga. – Törvényhatósági és községi cselekvő és szenvédő választói jog. – Visszapillantás az 1848-10 törvényekre. – 1870 : XLII., és 1886 : XXI. t.-cz. – 1871 : XVIII., és 1886 : XXII. t.-cz. – 1886. febr. 5-ki, és 1870 : XVI-ki (horv.) törvények... 73	
X. Folytatás. – Felvetett kérdésem a hivatalviselés joga szempontjából. – Régi törvénycink. – 1844 : V. t.-cz. – 1883 : I. t.-cz. – A nádori- és a koronaöri méltóság. – A hivatali eskü. – Különböző törvényeink az esküre nézve.... 79	
XI. A politikai jogok gyakorlását függetlenné kell tenni a vallástól. – Mi volt az oka e feltétel megszabásának ? – Mely okok követelik annak megszüntetését? – Néhány külföldi állam ily irányú törvényhozása..... 92	
XII. Ennek az elvnek egyik konzekvenciája: a vallási színezetű eskü kötelező letételének megszüntetése. – A kérdés méltatása. – Különösen az állampolgári kötelességek teljesítésével kapcsolatos eskük..... 104	
XIII. Törvényhozásunk kezdeményezései. – Előzetes megjegyzések. – A képviselőház VII-ik osztályának javaslata 1867. decz. 18-án. – Br. Eötvös J. törvényjavaslata. – Az 1875. évi törvényjavaslat. – Irányi D..... 110	
XIV. Az új törvényjavaslatok. – A vallás szabadgyakorlatáról szóló törvényjavaslatnak a felvetett kérdésre vonatkozó rendelkezései. – Ajánlott pótlás az eskünek fogadalmal által való helyettesíthetéséről. – Befejezés..... 120	

A VALLÁS

MINT A POLITIKAI JOGOK GYAKORLÁSÁNAK
ALAPFELTÉTELE

... a polgári társaság céljaival
megférő minden szabadságot és
így a vallás szabadságát is, sérthe-
tetlen szentség gyanánt tisztelem!

Deák F.

I.

A kérdés felvetése. – Újabb magyar államjogi írók nézetei: Boncz F., Korbuly I., Kiss I., Goszthony M., Nagy E., Horváth J. – A kérdés rövid méltatása.

Azokban az újabb művekben, a melyek hazánk államjogát tárgyalják, a politikai jogok gyakorlásának alapfeltételei között rendszerint ott találjuk felemlítve a törvényesen bevett, vagy pedig az 1867 : XVII. t.-cz. által egyenjogúsított vallásfelekezetekhez való tartozást.

Boncz F. művében¹ erre a kérdésre nézve azt olvashatjuk, hogy: Az 1848: XX. t.-cz. szerint, a hazában törvényesen bevett minden vallásfelekezetre nézve külöombség nélkül tökéletes egyenlőség és viszonosság állapíttatott meg; ez alapon minden bevett vallású honpolgár szabadon szerezhet tulajdont, minden közhivatalra képesített és minden polgári jogokban részesül.

Korbuly L. könyve² azt foglalja magában, hogy:

¹ Magyar államjog; Budapest, 1877. 293. I.

² Magyarország közjoga Bp., 1884. 157. I.

A vallásfelekezetek egyenjogúsága nálunk eddigelé csakis a törvényesen bevett keresztény vallásfelekezetek tekintetében lévén kimondva, (1848 : XX., 1868 : LIII.) a politikai jogok gyakorlása csakis a törvényesen bevett vallások követőire terjed ki, az 1848 : V. t.-cz. 2. §. bevezetése és az 1870 : XLII. t.-cz. 27. §-a szerint. A törvényesen bevett keresztény vallásfelekezetek hívein kívül jelenleg, az 1867 : XVII. t.-cz. csak az ország izraelita lakosaira mondta ki, hogy azok is a keresztény lakosokkal minden polgári és politikai jogok gyakorlására egyaránt jogosítottak.

Kiss L. munkája¹ ugyanezt olyképen fejezi ki, hogy: a politikai jogok gyakorolhatásához – a honpolgárságon, valamint a törvényesen bevett keresztény vallások valamelyikéhez, vagy az izraelita valláshoz való tartozáságon kívül – még egyéb általános kellékek is megkívántatnak s csak az ezen általános kellékekkel bíró egyének közül illeti meg a politikai jogok gyakorlása, az államhatalom három ágára való befolyás s a hivatalokra való alkalmaztatás joga azokat, kik még az illető törvényekben megszabott különös kellékekkel is bírnak.

Goszthony M. kézi könyvében² Horvát-Szlavon-országokra vonatkozólag azt találhatjuk, hogy a politikai jogok gyakorlásának általános feltételei közé

¹ Magyar közjog. Eger, 1886. 196 1.

² Horvát-Szlavon- és Dalmátorzágok autonóm alkotmánya. Budapest, 1892. 126 1.

a bevett vallásfelekezetekhez való tartozás is oda-sorozandó.

Ha ezekben a felsorolt művekben ilyen adatokat olvasunk, s ha ezekkel szemben végiggondoljuk a politikai jogok különböző ágait, valamint azokat a feltételeket, a melyekhez, államjogunk elvei szerint, ezeknek a gyakorlása fűzve van, nem lesz egészen jogosulatlan a kétség, a mely valószínűleg fel fog merülni előttünk arra nézve, hogy vajjon az újabb jogfejlődés csakugyan ilyen mereven megtürte és érintetlenül hagyta-e a politikai jogokban való részesedésnek ezt a mindenre elavult és indokolatlan alapfeltételét? s hogy vajjon csakugyan azt kell-e mondunk hazánkra nézve, hogy alkotmányunk idevonatkozó szabályai *bizonyos* vallási meggyőződést és *bizonyos* hitelkhez való csatlakozást követelnek-e meg elengedhetetlenül mindenkitől, a kiket a politikai jogok gyakorlásában részesítének, könyörtelenül kirekesztvén ezekből a jogokból mindenkit, aki ennek az alapfeltételnek meg nem felel?

És az e tekintetben felmerülő kétséget csak fokozhatja az a körülmény, miszerint vannak oly államjogi műveink is, a melyek ezt a kérdést egészen más megvilágításban mutatják be.

Nagy Z.: -nek a művében¹ ezt az alapfeltételt ily határozottan kiemelve nem találjuk. A politikai jogok – mondja a nevezett munka – nem illetnek

¹ Magyarország közhoga. Budapest, 1891. 93. 1.

meg minden állampolgárt, hanem csak azokat, kik bizonyos előfeltételek (nem, kor, önállóság, vagyon, szellemi qualificatio) birtokában vannak. A bizonyos vallásfelekezetekhez való tartozás azonban ilyen általános feltétel gyanánt kiemelve nincsen.

Plorváth J. könyvében¹ pedig ugyanerre vonatkozólag azt olvashatjuk, hogy: Miután a vallásszabadság csak a bevett kereszteny vallásokra van kimondva, a politikai jogok gyakorlása csak ezen törvényesen bevett vallások követőire terjedhet ki. (1848 : V. 2. §.) Az 1867 : XVII. t.-cz. az ország izraelita lakóit politikai jogok gyakorlására feljogosítja, azonban az 1874 : XXXIII. t.-cz.-ben foglalt választási törvényben valamely bevett valláshoz tartozóság sem az activ, sem a passiv választói jognak nem előfeltétele ; a folytonos gyakorlat ezen tételt azután valamennyi politikai jogok gyakorlására kiterjeszti. Sőt az említett munkában néhány lappal tovább² – nem kis mértékben ellentmondóan e most idézett részettel – azt találjuk, hogy: a magyar jogrendszer értelmében a polgári és politikai jogok gyakorlata független a vallásbeli meggyőződéstől.

S ez az ellentmondás, a melyet államjogi íróink idevonatkozó adataiban találunk, magában véve alkalmas arra, hogy bennünket az ezzel a kérdéssel való foglalkozásra ösztönözzön.

¹ A magyar királyság Budapest, 1884. 148. l.

² i. m. 157.

Már pedig a foglalkozás azzal a kérdéssel, hogy vajjon helyes-e a politikai jogok gyakorlásának alapfeltételéül a valamely vallásfelekezet elveinek követését szabni elő, elvitázhatatlanul indokolt nemcsak, hanem fontos és szükséges is.

Egyfelől a politikai jogoknak nagy horderejű volta úgy az azt gyakorló egyesre, mint az államra nézve, nagy fontosságot ad e kérdés megoldásának; másfelől a vallásszabadság jogának hasonlóan kiváló mértéken jelentékeny volta szintén sürgetően követeli ezt.

Kétszeres fontossága és jelentősége van az ezzel a kérdéssel való foglalkozásnak napjainkban, a mikor a szönyegen lévő u. n. egyházpolitikai reformok ezt szükségképen az előtérbe emelték, s olyannak tüntetik fel, mint a melyet annak a homokrétegnek, a melyet a modern kor fuvallata az idejüket múlt, az elavult intézményekre borítani szokott, szintén minél előbb el kell takarnia.

II.

Az alapjogok és a politikai jogok fogalma s egymástól való különbössége. – A politikai jogok gyakorlásának feltételei. – E feltételek célja és osztályozása, – Előfeltétel, alapfeltételek, járulékos feltételek. – Az alapfeltételek nemei: a férfi nem, a politikai teljeskorúság, a feddhetlenség.

Úgy az általános, mint a tételes államjognak az írói körében általában el van fogadva az a felosztás, a mely szerint – eltekintve a magánjogi jogosítványuktól – azok a jogok, melyek az egyeseket az állam kötelékében, az állammal szemben megilletik: *alapjogokra* és *politikai jogokra* oszthatók. Az előbbieket szokták némelyek emberjogoknak, szabadság-jogoknak, vagy – a leggyakrabban – általános értelemben vett polgári jogoknak is nevezni, az utóbbiakat pedig egyesek szűkebb értelemben, vagy tulajdonképi értelemben vett állampolgári jogoknak is hívják.

Az e két csoportba osztott jogok között a különböszég igen jelentékeny.

Az alapjogoknak fundamentumát – egészen meggyezően a magánjogi jogosítványokéval – az ember-

nek a személyisége képezi és az a szabadság, hogy ennek kifejtésére az ember megtehet minden, a mi a társadalmi együttlét rendjével s így a jog főelvével nem ellenkezik.

Lényegileg a jog- és állambölcselet által, a személyisége u. n. ősjogából leszármaztatott eredeti jogok, tehát ezek, a melyek az egyesek érdekében vannak a tárgyi értelemben vett jog-, az állam által biztosítva és pedig olyképen, hogy ezek mindenmegannyi határvonalait képezik az állami működés terének is, a mennyiben ezeket a jogokat megszorítani vagy megszüntetni csak az alkotmányon eszközölt módosítással, változtatással lehet. Ezek a jogok tehát lényegileg az állam által elismert és biztosított egyéni szabadságból folynak.¹

Az újabb államokban szokás azokat az állami alaptörvényekben egyenként felsorolni; ezeréves alkotmányunkban ez eddig nem történt meg, s így ezeknek a jogoknak a felsorolását, az azokat biztosító egyes törvények, nemkülömben a hosszas gyakorlat alapján, vagy végül az alkotmány természetéből, szelleméből vont következtetés szerint, a tudomány eszközli.

Államjogunkban szokás jog e jogosítványok közé a személyes szabadság, a sajtószabadság, tanszabadság, egyesülés és gyűlésezés, kérvényezés és sérelemezelés, a jogegyenlőség és nemzeti egyenjogúság s a tulajdon sérthetetlensége jogát sorolni.

¹ Nagy F.. Magyarország közjoga. Budapest, 1891 94. 1.

Abból, hogy ezek a jogok az ember személyiségeiben bírják alapjukat, két fontos ismertető sajátság származik. Az egyik az, hogy az ember személyisége általában ugyanaz lévén: modern államokban immáron csaknem teljesen elmosódott, megszűnt az alapjogokban való részesedés tekintetében a külöombség az állampolgárok és az idegenek között és ezeknek előnyei az embernek, mint ilyennek, minden különös feltétel nélkül vannak biztosítva; a másik pedig az, a mi az előadottakból szükségszerűen következik, hogy – ezeknek a jogoknak az alapjától: a személyiségtől megfosztani senkit se lehetvén – elő nem fordulhat az esete annak, miszerint ezeknek a jogoknak a gyakorlata az egyesekre nézve felfüggeszthető lenne, annál kevésbbé annak az esete, hogy ezektől az egyesek megfoszthatók lennének.

A politikai jogok az állam közügyeibe való befolyás szabadságát foglalják magukban.

Ezeknek az alapját az egyesnek az államhoz való hozzáartozása képezi, mivel – egyfelől – csak az állam kötelékében állókról tehető fel és csak ezektől remélhető az, hogy a közügyek ellátásában saját államuk, saját hónuk érdekeinek megfelelően fognak eljárni, és mivel – másfelől – ezek a jogok nem közvetlenül a jogosítottak egyéni érdekeit, hanem első sorban a köznek az érdekeit szolgálván,¹ az erkölcsi kötelesség jellegével jelentkeznek, mivel

¹ Careis C.: Allgemeines Staatsrecht. Freiburg B. 1883. 151 l..

azoknak nem gyakorlása az állam működésében fenakadást okozna, vagy ezt talán épen lehetetlenítené. S ebből az utóbbi szempontból az állami közügyekbe való befolyás jogával élést csupán azokra lehet teljes nyugodtsággal rajok bízni, a kik a haza fogalma felől úgy tudnak gondolkozni, mint *br. Eötvös J.* a mikor azt mondotta, hogy: a haza azon hely, melyen magunkat szabadoknak érezhetjük, melyben csak hasonlókat találunk, melynek története dicsőségünk, virágoszásunk, boldogságunk, jövője reményünk.

Nem lehet elhallgatnom azt, hogy az alap- és a politikai jogok tekintetében mostan ismertetett s a tudomány által, általában elfogadott osztályozásnak összeavarását, vagy legalább is figyelmen kívül hagyását jelenti az, ha *Horváth J.*-nál² azt olvassuk, hogy a kérvényezési jog a sajtószabadság s az egyesületi jog az állampolgárok *politikai* jogai közé vannak sorozva. Azt nem lehet gondolni, hogy az említett szerző – mint *Boncz F.* tette³ – épen az alapjogokat értené következetesen a politikai jogok alatt, mivel ugyanő műveinek következő lapjain⁴ a politikai jogok alatt szintén az állami közügyekbe való befolyást érti.

Azokból, a miket a politikai jogoknak alapjára és terjedelmére vonatkozólag megjegyezni alkalmam volt, szükségképen következik az, a mit minden

¹ A zsidók emancipációja. Budapest, 1892. 31. I.

² A magyar királyság közjoga Budapest, 1894. 3. és 4. 1.

³ Magyar államjog; Budapest, 1877 283. 1.

⁴ I. m. 147., 148. I

államnak alkotmányában tényleg így is találunk, hogy ezeknek a jogoknak a gyakorlása, illetőleg az ezeknek gyakorlásában való részesedés mindég bizonyos feltételekhez van kötve.

E feltételek mindenjájának megszabásánál a kiindulási pontot és végczélt egyaránt a politikai jogoknak amaz eltagadhatatlan ismertető sajátsága képezi, hogy az, aki ezekkel a jogokkal helytelenül él: az állam érdekét sérti, míg az, aki azokat megfelelően gyakorolja: az állam érdekét mozdítja elő. Ezek a feltételek – mint büntető-törvénykönyvünknek (1878: V.) a hivatalvesztésre és a politikai jogok gyakorlásának felfüggesztésére vonatkozó rendelkezéseihez (54–59. §§.) fűzött miniszteri indokok között olvashatjuk¹ – épen abban találják jogosultságukat, hogy az állam meggyőződése, szerint, ezek által kerültetik el a visszaélést vagyis a jognak nem az állam érdekében, hanem annak érdeke ellen való használása.

Helyénvalónak látszik itten közbeszúrva, felemlíteni azt, hogy némelyek e most megjelölt alapon szokták – felfogásom szerint is helyesen – indokolni az állampolgári kötelességek egyik legfontosabbját, melyet sokan szeretnek modern tyrannismusnak nevezni, t. i. a tankötelezettséget, azt mondván, hogy ezt nemcsak az általános emberi életczélok előmozdításával, mint államfeladattal, lehet igazolni,

¹ Low T.: A magyar büntető-törvénykönyv anyagyűjteménye. I. k. Budapest, 1880. 345. l.

nem is csak abból, – a mit *Kállay B.* mond¹ – hogy ez tulajdonképen nem is megszorítása a szülők egyéni szabadságának, hanem inkább csak a gyermekek jövő érdekeinek oltalmazása a szülők hanyagsága, gondatlansága, vagy épen rossz akarata ellen, de igazolni lehet ezt azzal, hogy az állam azoktól a kiket majdan a saját ügyeibe való befolyásnak fontos jogával fog felruházni, – hogy e jogainak és az ezek helyesen való gyakorlásának nagyfontosságát belátni, megérteni képesek legyenek – az elemi ismeretek bizonyos minimális mértékének elsajátítását joggal megkívánhatja.

Ezek a feltételek, melyekhez a politikai jogok gyakorolhatását fűzni, helyesen, lehet, nem állanak ellentétben sem az állam célpontjával, a mely az általános emberi életcélunknak, tehát a szellemi és az anyagi tökéletesedésnek előmozdításában áll, sem az állam szerves voltával, a mely azt követeli, hogy az állami élet intézésében és menetében az államtestnek minden részecskéje az öt megillető módon és mértékben részt vegyen; nem pedig azért, mivel ezeknek a feltételeknek olyanoknak kell lenniök, melyek kizárolag a köznek érdeke által vannak indokolva és a melyek mindenki által könnyen megszerezhetők. És ezek a feltételek, melyek a politikai jogokban részesedőkre nézve, a megkívántatandó megfontolásnak, a kellő belátásnak, a politikai érett-

¹ Előszó *Mill. J. S.* «A szabadságról» című művéhez. Pest, 1867. XLIII. V. ö. *Oettingen S.* Obligatorische und fakultative Civilelm. Leipzig, 1881. 48. I.

ségnak biztosítékaiul kivannak szolgálni, nem ellenkeznek az állampolgári jogegyenlőségnek az alapelvével sem, mivel azoknak a megszerzésére, mint mondám, mindenki jogosítva van, s mivel azokkal bírván: ezekben a jogokban mindenki egyenlő mértékben részesül; azokkal nem bírván: ezeknek a jogoknak a gyakorlásából mindenki egyenlő mértékben ki van rekesztre.¹

A feltételek, melyekhez a politikai jogok gyakorlása fűzve lenni szokott, felfogásom szerint, háromfélék, u. m. *előfeltétel*, *alapfeltételek* és *járulékos feltételek*. Általában elfogadott osztályozás az, a mely az elő- és az alapfeltételeket az *általános* feltételeknek, a járulékosakat pedig a *különös* feltételeknek csoportjába sorozza, mivel az előbbiek a politikai jogok minden nemének gyakorlásánál mindég, kivétel nélkül megkívántatnak, az utóbbiak pedig csupán a politikai jogok bizonyos neménél vannak, az általános feltételeken felül, azokhoz hozzákapcsoltán előszabva.

Az előbb előadottakban kellőképen meg volt világítva és indokolva volt az, hogy a politikai jogokban való részesedhetésnek előfeltételét az *állampolgárság* képezi,² mivel — mint elő volt adva — ezeknek az erkölcsi kötelesség jellegével jelentkező és a közérdekeinek előmozdítását célzó jogosítványoknak

¹ *Korbuly I.* Magyarország közjoga (Féleűs Gy. által) Budapest, 1884. 152. l. Nagy L Magyarország közjoga. Budapest, 1891. 118. l.

² *Pozl J.* Staatsangehörige Bluntschli Brater Deutsches Staats Wörterbuch IX. k. Stuttgart, 1865. 662. l.

helyesen való gyakorlását azoktól kívánhatjuk meg és azoktól remélhetjük, a kik az állampolgárság szoros kötelékével vannak az államhoz hozzáfűzve, s kiknek egyéni érdekét és egyéni életcélját az állam érdeke és széleja teljesen felkarolja. Ez képezi az indító okát és a magyarázatát annak, hogy míg – mint jelezve is volt – az alapjogokban való részesedés tekintetében csaknem egészen megszűnt a külömlétség az idegenek és az állampolgárok között, addig a politikai jogokban való részesedésnél ez a külömlétség a maga teljes merevségében és szigorússágában fennáll, olyképen, hogy a politikai jogok gyakorlásából az idegenek, a nem állampolgárok ki vannak rekesztve akkor is, ha az ezek gyakorlásához megkívánt többi alap- és járulékos feltételekkel bírnának is, s a községi törvény által (1886: XXII.) e tekintetben engedett kivételek a szabályt nem hogy le nem rontják, de még megerősítik.

Nem képezheti feladatomat az, hogy a politikai jogokban való részesedésnek előfeltételével: az állampolgársággal bővebben foglalkozzam, s elégsgesnek tartom megjegyezni azt, hogy ezt a kérdést nálunk, hazánk egész területére nézve az 1879 : L. és 1886 : IV. t.-cikkek szabályozzák.

Feladatomnak a kerete azt sem engedi meg, hogy a politikai jogok gyakorlásának járulékos feltételeivel részletesebben foglalkozzam. Ezek a politikai jogok egyes ágaira vonatkozó jogszabályainkban vannak megállapítva, s p. o. az életkor tekintetében, az által-

lános politikai nagykorúságtól eltérő szigorúbb követelményekben, az adófizetés bizonyos mértékének megkívánásában, a közhivatalok elnyerésénél meghatározott képesítettségnek megszabásában stb. állanak, tehát a politikai jogok minden ágának gyakorlásánál egyenlő¹ mértékben megkívánva nincsenek, ellenben mindenkor a politikai jogok gyakorlásának elő- és alapfeltételeihez fűződnek, úgy, hogy azok nélkül nem is képzelhetők.

Nem lehet azonban mellőzni az u. n. alapfeltételeknek rövid felsorolását, annál kevésbbé, mivel a tárgyalásom alapjául választott kérdés épen ezekre az alapfeltételekre vonatkozik, s mivel ezeknek rövid felsorolásával, az ily alapfeltételeknek természetét és célját annál inkább meg fogjuk érthetni.

Mindenekelőtt, mint fontos körülmény, kiemelendő az, hogy a politikai jogok alapfeltételei olyanok, s olyan állapotokra és viszonyokra vonatkoznak, a melyeknek szabályozása – az 1868 : XXX. t.-cz. szerint – Horvát-Szlavonországok önkormányzati hatás-körének van fenntartva. Ebből kifolyólag bizonyos az, hogy a politikai jogoknak a szabályozása, az anyaállamban és Horvát-Szlavonországokban egy-mástól eltérő lehet.¹

Ugyancsak Horvát-Szlavonországok szempontjából meg kell még jegyeznem azt is, hogy ezeknek autonóm alkotmánya, a politikai jogokban való része-

¹ Goszthonyi Horvát Szlavon- és Dalmátorzágok autonóm alkotmánya Budapest, 1892 126. 1.

sedés tekintetében, a magyar állampolgárság – mint előfeltétel – mellett megköveteli a Horvát-Szlavonországok területén való községi illetőséget is, csupán abban állapítván meg ez elv alól kivételt, hogy a képviselőválasztásoknál a közös magyar államhivatalnokokat e nélkül a községi illetőség nélkül is választói joggal ruházza fel, (1883. szept. 29-ki törvény, az 1881. július 15-ki törvény nemely intézkedéseinek módosításáról, 3. §.) s hogy az autonóm országgyűlésen személyes szavazati joggal bíró tagoknál, ha a többi feltételek fennforognak, a horvát-szlavonországi községi illetőség külön megkívánva nincsen. (1888. szept. 29-ki törvény, az 1870 : II. [horv.] törvény nemely intézkedéseinek módosításáról. 2. §.)

Egyik alapfeltételképen van megállapítva a *nem* tekintetében az, hogy – eltekintve a nőknek a kevésbbé jelentékeny hivatalokra (tanító- és óvónői, posta- és távirdai stb. állásokra) való alkalmazhatásától – a politikai jogok gyakorlásában általában csak a férfiak részesülhetnek. Az 1871 : XVIII. t.-cz. (38., 40. §§.) által felállított és az 1886 : XXII. t.-cz. (32., 36., 38. §§.) által fenntartott az a kivétel, a mely a községi képviselőben való részvételre a nőket is feljogosítja, annál kevésbbé rontja le államjogunknak ezt a szabályát, mivel az ily jogokat gyakorló nőkre nézve idézett törvényeink elengedhetetlenül kimondják, hogy jogaiat mindenkor csak meghatalmazott közbjöttével gyakorolhatják.

További alapfeltétel azután a megfelelő életkor.

A politikai teljeskorúság a cselekvő választási képességre nézve az anyaállamban a betöltött 20-dik, Horvát-Szlavonországban a betöltött 24-dik életévre, a szenvédő választási képességre nézve pedig a betöltött 24-dik életévre van kötve, nem említvén fel e helyütt azokat a különös jogszabályokat, a melyek egyes közjogi cselekmények teljesítésére, vagy egyes állásokra nézve az életkor tekintetében más megszabásokat tartalmaznak.

Ilyen alapfeltétel azután a *feddhetlenség*, a polgári jó hírnév és becsület birtoka, melyre vonatkozólag az 1878: V. t.-czikkben foglalt büntető-törvénykönyvünk tartalmaz rendelkezéseket a hivatalvesztésnek és a politikai jogok gyakorlásától való felfüggesztésnek, mint mellékbüntetéseknek, hatályára (55., 56. §§.) és idejére, (57. §.) kimondván egyszersmind azt is, (59. §.) hogy az elítélt a szabadságvesztés büntetés tartama alatt hivatalától és politikai jogainak gyakorlásától a törvény erejénél fogva fel van függesztve, a nélkül, hogy ezt az ítéletben külön ki kellene mondani.

A hivatalvesztésnek és a politikai joguktól való felfüggesztésnek, mint mellékbüntetéseknek alapjára vonatkozólag helyesen mondja Horovitz S. azt,¹ hogy: midőn az állam, bizonyos köztermészetű jogok gyakorolhatását az állampolgárok azon erkölcsi qualifikációjához köti, mely nélkül a közjót veszélyeztető

¹ A magyar büntetőjog rendszeres tan- és kézi könyve. Kassa, 1891. 260. 1.

visszaélések elleni garantia hiányoznék, hivatva érzi magát az állampolgárt ezen jogokból kivetkőztetni is, ha az általa elkövetett cselekmény természete s minősége elég fontos okot szolgáltat arra, hogy feltételezett erkölcsi qualifikatiójának a létele kétségbe legyen vonható.

III.

Folytatás. – A vallás, mint a politikai jogok gyakorlásának további alapfeltétele. – Törvényesen bevett vallásfelekezetek. – Az 1867 : XVII. t.-cz. –Trefort Á. 1877. decz. 28-án kelt levele «a törvényesen bevett vallásfelekezetek» kitétel értelmezése iránt.

Ezekhez a most előadott alapfeltételekhez sorakozik azután a fejtegetéseim kezdetén említett és fejtegetéseimben tárgyalásom alapjául választott alapfeltétel is: t. i. *a vallás*, mely – igaza van *Pözl J.*-nek¹ – a politikai jogok gyakorlásának feltételei között, egészen a legújabb időig, az összes kereszteny államokban felette fontos szerepet játszott.

Mindenütt voltak kedvezésben részesült vallások, – mondotta 1873. június 28-ki híres beszédében *Deák F.*² – ez kezd szünedezni, de még sok helyütt nem szűnt meg, mert ezt a rendszert egy nap alatt megsemmisíteni, nem tartozik a lehetőségek közé, minthogy gyökerei oly mélyen bele vannak nőve az

¹ «Staatsangehörige.» Bluntschli-Brater Deutsches Staats-Wörterbuch IX. k. Stuttgart, 1865. 665. 1.

² Képviselőházi Napló. VII. k.. Budapest, 1873. 365. 1.

institutiókba, hogy azokat kitépni convulsiók nélkül nem lenne lehetséges; és ha mégis kitépni akarnák: gyökereik újra kihajtanának, még pedig bujában, mint annakelőtte.

E szerint a feltétel szerint csak a törvényesen bevett vallásfelekezeteknek és az e tekintetben ezekkel egyenjogúsított vallásfelekezetnek híveit illeti meg az állami közügyekbe való befolyás joga.

A törvényesen bevett vallásfelekezetek hazánkban a következők: *a római* és *a gör. katholikus*; az 1606. június 23-án kötött bécsi s az 1645. decz. 16-án aláírt linczi békekötések, illetőleg az ezeket beczikkelyező 1608 : k. e. I. és 1647 : V. t.-czikkek, nemkülömben az ezeket továbbfejlesztő 1681 : XXV. és 1791 : XXVI. t.-czikkek alapján: *az ágosiai* és *az év. reformált*; az 1791 : XXVII. t.-cz. értelmében: *a görög nem egyesült*; és az 1848 : XX. t.-cz. értelmében: *az unitárius* vallás.

Megjegyzendő, hogy 1848. előtt a protestáns vallásfelekezetek jogállása Horvát-Szlavonországok területén lényegesen különbözött az anyaállamban élő protestánsokétól, olyannyira, hogy – a mit 1839. nov. 19-ki beszédében oly meggyőzőleg panaszol Deák F. is¹ – itt a mondott idő előtt a protestánsok sem birtok-, sem hivatalképességgel nem bírtak; jelenleg azonban ezek is a törvényesen bevett vallásfelekezetek sorába vannak felvéve s így jogállásuk

¹Kónyi M. Deák F. beszédei. I. k. Budapest, 1882. 334. 1.

lényegileg azonos az anyaállamban élő protestánsok jogállásával.¹

A mi az ország izraelita polgárait illeti : ök az anyaállamban az 1867 : XVII. t.-cz. által, a polgári és politikai jogok gyakorlása tekintetében, – minden ezzel ellenkező törvény, szokás, vagy rendelet ki-fejezett megszüntetésével (2. §.) – az ország kereszteny lakosaival egyenjogúsítva lettek (1. §.), míg Horvát-Szlavonországokban – a vallási ügyeket az 1868 : XXX. t.-cz. (48. §.) ez országok önkormányzati hatáskörének tartván fenn – az 1873. október 21-ki törvény kimondotta, hogy az izraelita hitvallás követői úgy vallásuk szabad gyakorlata, valamint a politikai és polgári jogok élvezete tekintetében a Horvát- és Szlavonországokban törvényesen bevett többi hitfelekezetek követőivel egyenjogúaknak vannak elismerve (1. §.), kijelentvén egyszersmind minden ezzel ellentében álló szabálynak a hatályon kívül helyezését (2. §.), valamint biztosítván az államnak az izraeliták vallási és iskolai ügyeire való felügyeletet, illetőleg befolyást. (3. §.)

Hogy nagyon sokkal megelőzték e kérdés tekintetében Horvát- és Szlavonországok az anyaállamot, az kétségtelen, hiszen itten csak mostan fekszik képviselőházunk asztalán az 1893. április 26-án beterjesztett törvényjavaslat arra vonatkozólag, hogy az

¹ Goszthony: Horvát Szlavon és Dalmátorzágok autonom alkotmánya Budapest, 1892 129. l.

izraelita vallás a törvényesen bevett vallások közé legyen igatva.¹

Nem lehet e helyütt hallgatással mellőznöm azt a sajnálatra méltó mozgalmat, a mely az 1886-ik év végén némely körben kezdeményeztetett s a melynek a célja nem volt egyéb, mint annak vitatása és megállapítása, hogy újabb törvényeinknek a bevett vallásfelekezetekre vonatkozó rendelkezései a kath. egyházra kötelezőknek nem tekinthetők, mivel ez nem «bevett» vallásfelekezet.

Ezt a mozgalmat, – melyről igen helyesen mondotta annak idején napi sajtónk egyik kiváló szerve,² hogy az, miszerint erre egyáltalán reákerülhetett a sor s hogy azt maguk az érdekeltek tényezők nem érezték, mily térré lépnek, mikor törvényeink kötelező vagy nem kötelező voltát kicsinyes szójátékokkal kérdésessé akarják tenni: az igen szomorú jele azon szellemnek, mely sokfelé terjedni kezd, – ezt a mozgalmat – mondum – felemlíteni csupán annyiban érdemes, a mennyiben ez okul és alkalmul szolgált *Trejort Á.* vallás- és közoktatásügyi m. kir. ministernek arra, hogy 1887. decz. 28-án, 2433. ein. szám alatt levelet intézzen e vallásfelekezet püspökeihez, mely a vallásfelekezetek törvényesen való bevételének értelmét és jelentőségét igen szépen és alkotmányunk szempontjából egyedül helyesen hatá-

¹ V. ö. Horváth O. A receptiorról és A zsidó vallás receptioja Debreczeni kir. Táblai Értesítő 1893. január 13 és március 26- iki számában.
² «Nemzet». 1887. febr 17 k.sz.

rozván meg, tárgyalás alatt álló kérdésünkre vonatkozólag is foglalt magában megvilágosító adatokat.

A levél mindenekelőtt határozott ítéletet mond a kérdéses mozgalomnak kiindulási pontjául szolgált hírlapi czikkek felett, midőn többek között azt jelenti ki, hogy: az ily törekvés a mily téves felfogásában és érvelésében, ép olyan veszedelmes következményeket vonhatna maga után, ép úgy az ország belbékéjére, mint az azt ily módon felzavarni szándékozókra is.

Majd pedig így folytatja: Mindenekelőtt tisztába kell jönni a «bevett» szó közjogi értelmével. A «bevett vallás», vagyis a «recepta religio» a vallásnak a törvény oltalma alá helyezését, jogainak törvényes védelmét, biztosítását jelenti nemcsak, hanem a vallás bevételével az illető hitsorsosok mindenkor bizonyos vallási, vagy *politikai jogok* élvezetében is részesítettek. Midőn tehát törvényeinkben valamely vallás bevételéről van szó, ezen intézkedés a kérdéses vallás jogainak nem kisebbítését, hanem azok törvényes elismerését is jelenti.

A fontos levél azután a kérdés jogtörténeti fejlődésére vet futólagos pillantást, melynek eredményeként azt – a józanon kétségebe se vonható – szabályt állítja fel, hogy: a törvényesen bevett kereszteny vallásfelekezetek viszonosságáról szóló 1868: LIII. t.-cz., mely az 1848: XX. t.-cz. alapján, a maga rendelkezéseit csupán ideiglenesen, csak addig terjedőleg állapította meg, míg a vallásfelekezetek egyen-

jogúsága törvény útján *általánosan* szabályoztatnék,¹ az összes kereszteny vallásfelekezetekre s így a római és görög katholikusokra is kiterjed. Ennek a ténynek bizonyítékául felhozza az említett levél az 1868: LIII. t.-cz. 1. §-át, mely – a törvény által megállapított feltételek és formaságok mellett – a «más hitfelekezet kebelébe s illetőleg más vallásra» való áttérést szabályozza, semmi kivételt sem állapítván meg a kath. vallás követőire nézve, valamint a 3. §-t, mely az áttérési szándék nyilvánításának módját szabja elő az áttérni kívánóra nézve, – mint mondja – «bármely egyház tagja legyen» is az illető. Bizonyítékul hozza fel erre nézve még a törvény 17. §-át, mely a törvény meghozatala előtt kötött vegyes házasságokból született gyermekeknek vallásos nevelésére nézve a házasság megkötésének idejében hatályban volt törvény érvényét tartja fenn. Ez a törvény pedig az 1844: III. t.-cz., melynek rendelkezéseit az 1848 : XX. t.-cz. (6. §.) a görög nem egyesültekre is kiterjesztette, s a mely «a római kath. és az evangélikus vallás bármelyikéhez tartozó felek» között kötött vegyes házasságokról szól. (3. §.) Nem különbönen bizonyítékot talál erre vonatkozólag a levél az 1868: LIII. t.-cz. 21. és 22. §§-ban is, melyek elseje a hadseregnél és az állami közintézetekben megkívánja, hogy «minden vallásfelekezet tagjai» saját lelkészeik által részesítendők a vallásos tanítás-

¹ V. ö. Horváth O. A vallásszabadság kérdéséhez. Debreczen, 1891. 26. 1.

ban és minden lelkészi szolgálatban, másodika pedig «a különböző vallásfelekezetek tagjainak» a vegyesen és akadálytalanul való temetkezést engedi meg. Idevonatkozó fejtegetéseit a fontos levél azután azzal végezi, hogy bizonyítékul hozza fel erre való nézve a kérdéses törvény indokolását, a húsz év óta történt értelmezést, és végre a kérdéses törvénynek egész szellemét, valamint szövegét is, kiemelvén – ez utóbbira tekintettel – azt, hogy ha a törvény a kath. vallást a kereszteny felekezetek között nem értette, vagy érteni nem akarta volna, azt mint kivételek, világosan meg kellett volna említenie.

Ezek után a megjegyzések után az képezi tehát feladatomat, hogy beható vizsgálatom tárgyává tegyem azt, vajjon az állami közügyekbe való befolyás, tehát a politikai jogok gyakorlása, mennyiben van hazánkban tényleg a vallásos meggyőződéstől függővé téve?

IV.

Az állampolgári kötelékbe való tartozás nincsen-e bizonyos vallás követésétől függővé téve – A régi ünnepélyes honosítás –Az 1879. L. t.-cz. – A honosítási eskü, vagy fogadalom – Az 1886. IV. t–cz.

Mindenekelőtt azt a kérdést kell vizsgálódásom tárgyává tennem, hogy vajjon hazánkban az állampolgárság megszerzése és megtartása nincsen-e az erre vonatkozó törvényekben a bizonyos vallásfelekezethez való tartozástól függővé téve, mert ha ez esetleg így volna, ha az idegeneknek az állampolgári kötelékbe való belépésénél meghatározott hitelvez vallása és követése volna előszabva, úgy, a mint ez p. o. Angliában, Viktória koráig volt, a hol és a meddig – mint *Concha Gy.-nél* olvashatjuk¹ – rendszerint csak protestáns vallású külföldiek nyerhettek honosságot, mivel elvül szolgált az, hogy a honfűsítottaknak előbb az anglikán szertartás szerint való úrvacsorát kellett venniök, akkor az előbbi szakasz berekesztésénél felvetett kérdés már is el volna döntve.

¹ Újkori alkotmányok. II k Budapest, 1898 133. 1

Az előbbi fejtegetésekkel kétségtelen ugyanis az, hogy a politikai jogoknak soha sem mellőzhető előfeltételét az állampolgárság képezi; ha tehát ennek megszerzése vagy megtartása esetleg a törvényesen bevett vallásfelekezetekhez, vagy az ezekkel egyenjogúsított vallásfelekezetekhez való tartozástól van függővé téve, akkor természetes, hogy ugyanez ellengedhetetlen feltételét fogja képezni a politikai jogok gyakorlásának is.

Ezért ennek a kérdésnek rövid figyelemre méltatása itten nem csak helyén való, hanem határozottan szükséges is.

Erre vonatkozó fejtegetéseimre azt kell megjegyezni, hogy ezek egyenlően vonatkoznak az anyaállamra és Horvát-Szlavonországokra is, mivel – a mi már az 1618 : V., 1625 : LXV. és 1741 : LXI. t.-czikkben is kifejezésre jutott, melyekben határozottan ki lett mondva az, hogy ezeknek az országoknak a fiai a «*magyar*» nevezet alatt szintén értenek – az 1868 : XXX. t.-cz. (10. §.) kimondotta, hogy az állampolgárságot és honosítást illető törvények meghozatala közös ügy az anyaállam és Horvát-Szlavonországok között. Ennek teljesen megfelelően az 1879 : L. t.-cz. – abból az alapelvből indulva ki, hogy: a magyar korona összes országaiban az állampolgárság egy és ugyanaz (1. §.) – hazánk egész területére azonos jogszabályokat állított fel az állampolgárságnak megszerzése és elvesztése tekintetében.

És alkotmányunknak ezt a sarkalatos alapelvét semmiképen se döntheti meg az a körülmény, hogy Horvát-Szlavonországok tartománygyűlése is osztott a XVIII-ik században indigenátust, mert, eltekintve attól, – a mit helyesen emel ki *br. Jeszenszky B.*¹ – hogy az ilyen indigenák a magyar országgyűlés által megállapított dekretális forma szerint tettek volt esküt, az említett országok tartománygyűlése által eszközölt eme honfiúsítások törvényes alappal nem bírtak, úgy, hogy teljes joggal mondhatta ezekről 1848. január 27-kén a pozsonyi országgyűlésen *Kossuth L.*, hogy ezek bitorlásoknál egyebeknek nem tekinthetők.²

Ahhoz nem férhet kétség, hogy a míg hazánkban a mai értelemben vett állampolgárságról szó nem volt, hanem az idegeneknek az állam kötelékébe való, s az u. n. ünnepélyes honosítás útján eszközölt felvétele azonos volt a nemesség megszerzésével míg tehát a királyaink által kezdettől fogva korlátlanul adományozott³ és csak későbben – az 1550 : LXXVII. t. -ez. által – szabályozott «magyarrá téTEL» a nemeseket megillető jogok adományozásával s az illetőnek a szent korona tagjává való létével volt egyenlő értelmű és jelentőségű,⁴ addig csak a törvényesen bevett vallásfelekezeteknek a követői voltak

¹ A társországok közjogi viszonyai a magyar államhoz. Budapest, 1889. 84. L

² Pesty F. Száz politikai és történeti levél Horvátországról. Budapest, 1885. 355.

³ Gr. Cziráky A. Conspectus Juris Publici Regni Hungariae. Viennae, I. 1851. 193. 1.

⁴ Kassics I. Laurea virtutis. Pestini, 1826. 200. 1. Virassil A.: Juris Publici Regni Hungariae. Specimen Sextum. Budae, 1854. 62. 63. 1.

ily ünnepélyes módon honosíthatók,¹ Horvát-Szlavonországokban pedig csak a katholikus vallásúak.

De mindenél jobban bizonyítja ezt a körülményt az az *eskü* is, a melyet az ünnepélyes honosításnál az országgyűlés előtt, vagy ennek együtt nem léteben, a nádor és a kanczellár jelenlétében ő felsége a király előtt, vagy végül az udvari kanczellária előtt kellett letenni s mely a felesketést szertartás minden körülményeivel együtt, a királyi kanczelláriánál vezetett királyi könyvekbe, valamint a honosítási okmányba is be volt vezetendő.³

Az ünnepélyesen honfiúsítottak ebben a honosítási esküben, melynek tartalmát az 1550 : LXXVII. t.-cz. (2. §.) szabta meg, s melynek szövegét a *Corpus Juris*unkban megőrzött különböző esküminták – «*Jusjurandi formulae variae*» – között a hatodik helyen olvashatjuk, – «*per Deum verum ét gloriosam Dei Genetricem Virginem Mariam, et per omnes Sanctos ét electos Dei*» – esküdtek s esküjöket «*Sic me Deus adjuvet Beáta Virgo Maria, et omnes Sancti*» záradékkal rekesztették be. Erre a törvényes esküknél általában alkalmazott záradékra nézve tud-

¹ Kelemen I. *Institutiones Juris Hungarici* privati. Budae, 1818. 204. I. *Frank I. Principia Juris Hungarici*. Tom. I. Pestini, 1829. 70. I.I.. Récsi E. Magyarország közigoga (Lóv T. által.) Budapest, 1871. 328. 1.

² Kelemen I.: *Institutionis Juris Hungarici* privati. Budae, 1818. 177., 204., 214.1. *Kassics I. Laurea virtutis* Pestini, 1826. 40. 1. *Pesty F.* : Száz politikai és történeti levél Horvátországról. Budapest, 1885. 37. 1.

³ Beck C. *Jus publicum Hungariae*. Viennae, 1780. 232. I. *Kassics I. Laurea virtutis*. Pestini, 1826. 209. 1. *Frank I.* *Principia Juris civilis Hungarici*. Tom. I. 75 1. Gr. Cziraky A. *Conspectus Juris Publici Regni Hungariae*. I. 1801. 195. 1. *Suhayda J.* A honosításról és a kül földiekről. Pest, 1867. 11. 1.

jük azt, hogy ennek letétele alól az evangéliusokat az 1791 : XXVI. t.-cz. (8. pont) mentette fel.

Sőt a városi polgárok közé való felvételre s az általuk ez alkalommal letett polgári esküre is, melyek a felvettnek egyéni nemességet nem adtak, de a melyek megadták a város testületi nemességén alapuló jogokban a részesedést, lényegileg ugyanezt lehet elmondani.¹

Az 1844-ik évi országgyűlésnek erre a kérdésre vonatkozó törvényjavaslata (7. §.) még annak a kimondását vette célba, hogy azok, a kik magától, az országgyűléstől nyerik a honosítást, az ország nemesei közé tartozzanak, mely elvet Szalay L.² oly ékesszólóan és oly meggyőzően tudott megczáfolni.

Az 1879 : L. t.-cz., mely hazánkban az állampolgárságot szabályozza, annak az idegenek által való megszerzésénél a vallást, mint előfeltétel, vagy mint megszorító kelléket, sehol sem említi.

A honosítási okirat által való honosításnál hat feltétel van megállapítva, (8. §.) u. m. *a*) az önrendelkezési képesség, illetőleg az ezt pótló atyai vagy gyámi beleegyezés; *b*) a belföldi község kötelékébe való felvétel, vagy ennek kilátásba helyezése; *c*) az öt évi itt lakás; *d*) a kifogástalan magaviselet; *e*) a kellő vagyon vagy keresetforrás s *f*) az öt évi itt adózás. A honosítási oklevél által való honosításnál,

¹ V. ö. Steeger J. Darstellung der Rechte und rechtliche Gewohnheiten der Königlichen freien stadtte in Ungarn. Wien, 1834. 145. 1.

² Publicistai dolgozatok. II. k. Pest, 1847. 223. 1.

(17. §.) az ország körül szerzett kitűnő érdemek mellett, az önrendelkezési képesség, a kifogástalan magaviselet, a kellő vagyon vagy keresetforrás, nem-különben az van megkívánva, hogy az illető belföldön lakjék, vagy belföldön való letelepedési szándékát kijelentse.

A mi pedig a községi kötelékbe való felvételt, illetőleg ennek kilátásba helyezését illeti, arra nézve nem lehet felemlítés nélkül hagynom azt, hogy ennek tekintetében a vallás szempontjából sem az 1886 : XXII. t.-cz. (15. §.), sem a horvát-szlavonországi 1880. április 30-iki törvény (6–9. §§.) vallási szempontból semminemű feltételt vagy megszorítást nem ismernek, a mi már annyival fontosabb körülmény, mivel az említett törvények által (5., illetőleg 2. §.) is határozottan kifejezett alapelve az, hogy minden honpolgárnak valamely község kötelékébe kell tar- toznia.

A honosítás feltételeinek sorába tehát a valamely vallásfelekezet tanainak a követése belefoglalva nincsen.

De hogy e tekintetben törvényhozásunk semminemű megszorítást eszközölni tényleg nem akart, sőt hogy minden legcsekélyebb mértékben való megszorítást határozottan elkerülni, mellőzni óhajtott, azt mindenél jobban igazolja az a körülmény, hogy a honosítási eskü, mely a törvényhatóság első tisztviselője előtt teendő le, melynek letétele napjától kezdődik a honosítottnak magyar állampolgársága,

melynek letételéről a törvényhatóság levéltárában megőrizendő jegyzőkönyvet kell felvenni és végül: a melynek letételi napját a honosítási okmányra is reá kell jegyezni, valamint a m. kir. belügyminiszternek is be kell jelenteni,¹ ennek az eskünek a szövege a törvény (14. és 17. §§.) által ilyképen lett megállapítva: «Én N. N. esküszöm az élő istenre, *fogadom*, hogy v császári és királyi Felségéhez, Magyarország apostoli királyához és a magyar korona országai alkotmányához hű leszek s ígérem, hogy állampolgári kötelességeimet híven teljesíteni fogom.»

Annak megengedése ugyanis, – a mi az eskü idézett szövegében feltétlenül benne foglaltatik – hogy a honosított, eskü helyett, – ha ez vallásos meggyőződésével ellentétben állana – *fogadalmat* is tehet, kétségtelenül arra mutat, hogy a törvényhozás az állampolgári kötelékbe való felvételnél a vallás szempontjából semminemű feltételt vagy megszorítást felállítani nem akart, jelesen: azt se akarta megkívánni, hogy a honosítottnak a törvényesen bevett vallásfelekezetek hívének kell lennie, mivel ezeknek a vallásfelekezeteknek a hitelvi az eskünek a letételét megengedik. A fogadalom letehetésének megengedésével tehát a törvényhozás határozottan azokra a honosítandókra gondolt, a kik ezeken a vallásfelekezeteken kívül állanak.

A tömegesen visszatelepülök honosítására nézve,

1879. L. t. cz. 15., 17 §§. L. az 1386. évi 584. sz. m. kir. belügyministeri rendelet 4. pontját. Magyarországi rendeletek tára. XIV. folyam. Budapest, 1880. 6. 1.

az erről szóló 1886: IV. t.-cz. kifejezetten fentartotta az 1879: L. t.-cz.-nek a visszahonosításra vonatkozó rendelkezéseit, melyek viszont, (38. §.) a visszahonosítás feltételeit és a honosítási esküt illetőleg, lényegileg azonosak ugyanennek a törvénynek a honosításra vonatkozó szabályaival

A mi végül az állampolgárság megszűnési módjait illeti, ezek között az idézett törvényben (1879: L. t.-cz. 20–34. §§.) szintén hasztalanul keresnénk olyant, a mely az állampolgárok vallási meggyőződésével állana összefüggésben.

Mindezekből pedig szükséglép következik államjogunknak az a szabálya, hogy az állampolgári kötelekbe való tartozás hazánkban valamely vallás tanainak a követésével semminemű kapcsolatban nem áll.

V.

Nincsen-e államjogunknak olyan általános szabálya, mely a politikai jogokban való részesedésnek feltételéül a vallást szabná elő ? – Néhány külföldi állam ilyen irányú törvénye. – Az 1848. előtti állapot rövid jellemzése. – Az 1848 : XX. t.-cz. – Az 1867 : XVII. t.-cz. – Deák F. nézete az «emancipatio»-ról. – A képviselőház VII-ik osztályának javaslatá 1867. decz. 18-án. – Tisza K.

Még mielőtt az képezné feladatomat, hogy a politikai jogok egyes ágaira vonatkozó törvényeinknek, felvetett kérdésemet illető, rendelkezéseit soroljam fel, lehetetlen, hogy ki ne terjeszszem figyelmemet arra a kérdésre is, hogy vajjon államjogunkban nem találunk-e olyan intézkedést, a mely általánosságban, vagyis ezeknek a jogoknak minden ágára nézve mondaná ki esetleg azt, hogy a politikai jogok gyakorlásának alapfeltételét a valamely vallásfelekezethez való tartozás képezi?

A külföldi államokban e század elején nagy számmal fordulnak elő oly törvényhozási intézkedések, a melyek a polgári- és politikai jogoknak a gyakorlását és különösen a hivatalképességet kifejezetten a kereszteny vallásfelekezetekhez való tartozástól tették

függővé. Ilyenek voltak: – hogy csak egynéhányat példaképen említsek – Württemberg királyságnak 1806. október 15-ki (IV., V. §§.) és 1819. szeptember 25-ki (27., 135. §§.) törvénye, illetőleg alkotmány levele. Nemkülönböző: Szász-Weimar-Eisenach 1816. május 5-ki alaptörvénye (22. §.); Bajorország 1818. május 26-ki alkotmány levele (IV. 9. §.); Baden nagyherczegség 1818. augusztus 22-ki alkotmány levele (9., 19., 37. §§.); Szász-Kóburg 1820. október 30-ki ediktuma (6. §.); Hessen 1820. deczember 17-ki (15., 20. §§.), 1831. január 5-ki (29. §.) és 1852. április 13-ki (20. §.) alkotmány levelei; Szász-Meiningen herczegség 1829. augusztus 23-ki alaptörvénye (12. §.); Szász-Altenburg herczegség 1831. április 29-ki alaptörvénye (42., 129., 169., 171. §§.); a szász királyság 1831. szept. 4-ki alkotmány levele (33. §.); Braunschweig herczegség 1832. október 12-ki törvénye (211. §.); Hannover királyság 1833. szeptember 26-ki (30. §.) és 1840. augusztus 6-ki (32. §.) törvényei; Reuss fejedelemseg (ifjabb ág) 1852. április 14-ki törvénye (16. §.); Bréma város 1854. február 21-ki törvénye (12. §.) stb. stb., nem is említve a külföldi államok törvényhozási intézkedései közül azokat, a melyek az izraeliták jogállásának szabályozását célozták.¹

A hosszabb történeti fejtegetésekbe való bocsátkozást sem a rendelkezésemre álló tér, sem felada-

¹ V. ö. *Fürstenan H.* Das Grundrecht der Religionsfreiheit in Deutschland. Leipzig 1891. 301–337. 1.

tómnak a kerete meg nem engedvén, csupán annak futólagos megjegyzésére kell szorítkoznom, hogy addig, a míg hazánkban egyetlen elismert vallás volt: az ehhez való tartozás, későbben pedig a törvényhozás által utóbb bevett vallásfelekezetekhez való tartozás képezte, hallgatag megszabott, általános feltételét annak, hogy valaki a nemesi előjogokban és így a politikai jogok gyakorlásában részt vehessen.

Az 1848-ki törvényhozás abban az irányban haladva, a melyet e tekintetben már az 1844 : IV. és V. t.-czikkek megjelöltek, megszüntette a nemesi előjogokat s alkotmányunkat új alapra fektetvén: az állami közügyek intézésébe befolyást biztosított a haza nem nemes polgárainak is; oly általános rendelkezést azonban, a mely a politikai jogokban való részesedés feltételei közül a vallást ki tudta volna törülni, nem állított fel.

Az 1848 : XX. t.-cz. azt mondja ki, (2. §.) hogy: e hazában törvényesen bevett minden vallásfelekezetekre nézve, külöombség nélkül, tökéletes egyenlőség és viszonosság állapíttatik meg, a mely rendelkezés azonban nem csupán azért nem hozható fel előbbi megjegyzésem czáfolatául, mivel ebben a politikai jogokban való egyenjogúsításról szó sincsen, hanem főképen azért sem, mert itt kifejezetten «a törvényesen bevett» vallásfelekezetek vannak felemlítve. Az 1848 : erdélyi IX. t.-cz. azt mondotta ki, (1. §.) hogy: E hazában törvényesen bevett minden vallásfelekezetek, melyek közé a nem egyesült görög szertar-

tásúak is értetnek, nemzetkülömbég nélkül teljes és tökéletes jogegyenlőséggel bírnak mind vallásgyakorlati, mind vegyesházassági viszonyok, mind politikai igények tekintetében. Ebben tehát már van szó a «politikai igények» szempontjából való egyenjogúsítás felől, de kizárálag csak a törvényesen bevett vallásfelekezetekre nézve.

Külömben, hogy 1848-kı törvényhozásunk a politikai jogokban való részesedést csakugyan csupán a törvényesen bevett vallásfelekezetek híveire akarta szorítani, az – a mint fejtegetésem további folyamában is be lesz igazolva – kitetszik az 1848 : V. (2. §.), XXIII. (6. §.), XXIV. (1. §.), XXV. (1. §.), XXVI. (1. §.), XXVII. (6. §.) t.-czikkekből, valamint az 1848 : erdélyi II. (2. §.) t.-czikkből is.

A felvetett kérdés szempontjából kétségtelenül a legfontosabb az 1867 : XVII. t.-cz., a mely az izraelitáknak polgári- és politikai jogok tekintetében való egyenjogúsításáról szól.

Ez a t.-cz. (1. §.) szó szerint ezt a rendelkezést tartalmazza: Az ország izraelita lakosai a *keresztény lakosokkal* minden polgári- és politikai jog gyakorlására egyaránt jogosítottaknak nyilvánítatnak.

Nézetem szerint itten nincsen egyéb kimondva, mint az, hogy e törvény megalkotásától kezdve, a hazai izraelita vallású polgárai, a polgári- és a politikai jogokban való részesedés tekintetében, ugyanazok a szabályok s ugyanaz a zsinormérték alá fognak esni, mint a melyek az ország *keresztény*

vallású lakosaira nézve eddig fenállottak. Vagyis, bár nem egyesen, de mégis kétségtelenül ki van mondva itten az, a mit jog- és alkotmánytörténetünk-ből a nélkül is tudunk, hogy ennek a törvénynek a megalkotásáig hazánkban a polgári- és a politikai jogoknak' részesei a kereszteny vallásfelekezetekhez tartozó állampolgárok voltak.

Kétségtelen dolog az is, hogy itt a «kereszteny lakosok» kitétel alatt a törvényesen bevett vallásfelekezetek értendők, vagyis azok, a melyeknek viszontosságáról későbben, – addig, míg – mint a törvény maga mondja, a vallásfelekezetek egyenjogúsága törvény útján általánosan szabályoztatnék – az 1868: LIII. t.-cz. rendelkezett; mivel épen az a körülmény, hogy az izraelita vallás követőinek a polgári- és politikai jogokban való egyenjogúsítására külön törvényhozási intézkedés volt szükséges, bizonyítja, hogy teljesen kizártnak kell tekintenünk azt, miszerint a «kereszteny lakosok» kitétel alatt oly vallásfelekezetek hívei is volnának érthetők, melyeknek sem bevételéről, sem egyenjogúsításáról semmiféle törvényünkben rendelkezést nem találunk.

Ha pedig ez csakugyan így van, akkor az idézett törvénynek a rendelkezése alapján fel lehet és azt hiszem · fel is kell állítanom azt a tételel, hogy államjogunkban hallgatagon csakugyan fenáll az az általános elv, a mely szerint a polgári- és a politikai jogok élvezete nálunk csak a törvényesen bevett kereszteny vallásfelekezetek és az izraelita vallás

hívei számára van biztosítva. Olyan törvényhozási intézkedésünk pedig, a mely a politikai jogokban való részesedést kifejezetten függetlenné tenné a vallástól, – eltekintve a fejtegetésem fonalán, a továbbiakban megemlítendő törvényhozási kezdeményezések től – eddigelé nincsen.

Az 1867: XVII. t.-cz.-nek ezt a jelentését még inkább meg fogja előttünk világítani az, ha ennek a t.-cz.-nek, mint törvényjavaslatnak, országgyűlésünk képviselőháza előtt tapasztalható sorsára vetünk futólagos pillantást.

Deák F.-nek, a képviselőház 1866. február 23-ki ülésén mondott beszédében bírja mintegy előzményét ez a törvénycikk, melyben a haza bőlcse ellene szolt a zsidók «emancipatiójá»-ra vonatkozó külön törvény alkotásának, azt mondván: Én e szót általában nem szeretem. Elfogadott szó ugyan, de szégyenítő a világra, mintha mi rabszolgákat tartottunk volna.

Öket megillette volna joggal azon alap és midőn mi azt meg fogjuk nekik adni, sem rokon-, sem ellenszenvek nem vezetnek bennünket, hanem tisztán, egyedül az igazság. Azt gondolom, – folytatja tovább a haza bőlcse — legegyszerűbb módja az emancipációnak az lesz, ha mindenütt, hol a törvény eddig külömbsséget tett a vallások közt, azon törvények illető pontjainál kimondjuk, hogy: minden valláskülömbseg nélkül, ideértve az izraelitákat is.¹

¹ Kónya M. Deák F. beszédei. III. k. Budapest, 1889. 435., 436. l.

Csak végig kell gondolni ezeket a szép és igaz szavakat, hogy meggyőződjünk arról, miszerint ezekben aggódó belátása tükrözik vissza annak, hogy a polgári- és politikai jogok gyakorlására jogosított vallásfelekezetek számának egygyel való szaporítása csupán annál élesebbé fogja tenni a külömléget a jogosultak sorába kifejezetten fel nem vett vallásfelekezetek hátrányára, valamint, hogy a haza üdvéért dobbanó nagy szívnek egy szent óhajtása van itt kifejezve, az t. i., hogy a vallás ne szolgáljon soha az embereket egymástól elkülönítő válaszfal gyanánt. Nem akarhatott ezekben a szép szavakban egyebet kifejezni az, aki már az 1840-ik év január 20-kán tartott kerületi ülésben így tudott nyilatkozni: minden politikai súlyosabb hiba századokon keresztül s gyakran századok múlva boszulja meg magát iszonyú következéseiben. Ilyen politikai hibának tartom én azt, hogy a polgári törvényhozások legnagyobb része a vallások között polgári külömböztetéseket is állított fel s egyiknek a másik felett kedvezve, gyakran egyiket a másikért üldözve s hol tiltva, hol parancsolva, sokkal mélyebben avatkozott a vallások feletti rendelkezésbe, mint ezt a polgári társaság közérdeke megkívánta. Alig van nemzet a világon, – folytatja tovább – mely ezen hibának súlyos és többnyire véres következéseit sok viszontagságok hosszú során keresztül ne érezte volna.¹

¹ Kónyi M. Deák F. beszédei. I. k. Budapest, 1882 348.1.

Ez a szép, ez az egyedül helyes szempont volt az, a mely az országgyűlés képviselőházának VII-ik osztályát arra készítette, hogy az izraeliták egyenjogúsítása tárgyában benyújtott törvényjavaslat országgyűlési tárgyalása alkalmával, 1867. deczember 18-án, *Tisza K.* előadó által, jelentést és javaslatot terjeszzen a ház elé, melyből mindenél jobban kiviláglik az, hogy az egyenjogúsításnak a célbavett módon való kimondását az osztály aggódással fogadta, félvén attól, hogy ez a törvényesen bevett és az egyenjogúsított vallásnak között egyfelől, s az ezek közé nem tartozó vallásnak között másfelől, a jogokban való részesedés tekintetében a különbösségeket csak élesíteni, csak fokozni fogja.

Az osztály – mint az előterjesztett szép vélemény mondja: – örömmel üdvözli azt a perczet, a melyben szabadelvű alkotmányunk egy csorbája kiköszörültetik, az által, hogy Mózes-vallású hazánkfiai a politikai jogok gyakorlatába bevétetnek, – azonban szükségét láta annak, hogy reámutasson azokra a viszásságokra, melyek abból fognak eredni, ha a politikai jogok gyakorlásánál, jelesen: a cselekvő és szenvedő választási képességnél a vallásra különös súly lesz fektetve.

Azt mondja idevonatkozólag a jelentés: Lehetetlen, hogy valaki is óhajtandónak találja, hogy hazánkban a vallásnak a kedélyeket elkeserítő, felizgató kérdése felmerülhessen akkor, midőn bármikor is politikai jogokról és azok gyakorolhatásáról lesz szó.

Minden pillanatban megtörtéhetik pedig az, ha a javaslott szerkezetet fogadjuk el. Elég lesz akkor valaki ellen bebizonyítani, hogy a törvényesen bevett vallások egyikéhez sem tartozik és azonnal meg kell, hogy fosztassék a politikai jogok gyakorlatától, ha az állam iránt minden kötelességeit híven teljesíti is. A jövő választásoknál – így folytatja a jelen-tés – p. o. vagy a törvényhatóságok lesznek kénytelenek az ilyeneket kizárti a választói jog gyakorlatából, vagy ha azok ezt tenni elmulasztanák, a képviselőház lesz kénytelen az igazolásoknál semmiséknek tekinteni szavazataikat. Kénytelen lesz ezt tenni, mert teljes joga van ugyan a képviselőháznak arra, hogy törvényhozói hatalmát bármely törvény megváltoztatására használhassa, de a törvényt, addig, a míg fenáll, épen úgy, mint bárki más, megtartani köteles.¹

Ezek által a szempontok által vezéreltetve, az osztály oly törvényjavaslatot kívánt volna keresztlüvinni, a mely – mint lentebb (a XIII-ik fejezetben) is tárgyalva lesz – minden a törvényt, szokást, vagy rendeletet, mely az ország lakói között, vallásuk tekintetében, a polgári- és politikai jogokban való részesülésére nézve különbösséget állapított volt meg, teljesen megszüntette volna.

Az osztálynak idevonatkozó javaslata azonban nem mehetett keresztül s a képviselőház 1867. deczem-

¹ Képviselőház irományai III. köt. Pest. 1868. 72. és köv. I. – Horváth O. A vallás-szabadság kérdéséhez. Debreczen. 1891. 25. I.

bér 20-iki ülésében az említett osztály előadója: *Tisza K.* maga jelentette ki a javaslattól való elállását, nehogy ez által az izraeliták egyenjogúsítása késleltetve legyen.¹

Így lett azután az egyenjogúsítást kimondó törvény a képviselőház központi bizottsága által ajánlott szövegben, az 1867. : XVII. t. -ez. -be becikkelyezve.

¹ Képviselőház Naplói. VI. k. Pest, 1868. 257 1.

VI.

A politikai jogok osztályozása. – Közvetett és közvetlen befolyás az állami ügyek intézésébe. – Büntető-törvénykönyvünk rendelkezései a hivatalvesztésnek és a politikai jogok gyakorlásától való felfüggesztésnek hatállyára nézve. – A politikai jogoknak az állami főhatalom ágai szerint való osztályozása.

Hogy közelebbről foglalkozhassak államjogunknak azokkal a szabályaival, a melyek a tárgyalásom alapjául szolgáló kérdésre vonatkoznak, a melyek tehát a politikai jogok egyes ágainak gyakorlásánál a vallás tekintetében feltételeket, illetőleg megszorításokat foglalnak magukban : elengedhetetlenül szükségesnek látszik az, hogy további fejtegetésem rendszeres volta czéljából a politikai jogok ágainak osztályozására is kiterjeszszem figyelmemet.

Azt az osztályozást, a mely a súlyt arra fekteti, hogy az állami közügyekbe való befolyást kétféleképen, t. i. *közvetve* és *közvetlenül* lehet gyakorolni, s a mely tehát ezen az alapon akarná a politikai jogoknak két csoportját megállapítani, további tárgyalásomban elfogadnom nem lehet. E szerint az osztályozás szerint az előbbi csoportba a választói

jog, a legtágabb terjedelemben, az utóbbi csoportba pedig a törvényhozó és a végrehajtó hatalomban való közvetlen részesedésen kívül az összes közhatalrok és tisztségek viselésének a joga tartoznék. Ez az osztályozás, bár logikátlannak semmi esetre se mondható, kétségtelenül megnehezíti a politikai jogok tiszta áttekintését, mivel azt eredményezi, hogy az állami közügyeknek *ugyanabba* az ágába való befolyásnál, e befolyásnak *miként* gyakorlása szerint, különböző politikai jogokat külömböztessünk meg.

Misem természetesebb, mint az, hogy önkéntelenül felmerül előttünk a kérdés az iránt, vajon törvényeinkben nem találjuk-e valahol olyképen felsorolva a politikai jogok ágait, hogy ezt a felsorolást esetleg további tárgyalásaimban alapul lehetne elfogadni?

És ennél a kérdésnél azonnal az 1878 : V. t.-cz.-ben foglalt büntető-törvénykönyvknek azokra a rendelkezéseire eshetik tekintetünk, a melyekben a meghatározott időre kimondandó¹ és az elítélt egyénre nézve illetékes közigazgatási hatósággal hivatalosan közlendő² hivatalvesztés és a politikai jogok gyakorlásának selfüggesztése lettek mellékbüntetések gyanánt elfogadva.

E mellékbüntetések elfogadásának alkalmazásának indító oka – a mint ezt a törvény ministeri indokolásában olvashatjuk³ – az, hogy: nem csupán az állampolgári minőség, hanem egyéb kellékek is

¹ 1878. V. t.-cz. 57. §.

² Igazs. ü. 1881. június 7. 13.865 sz., – és 1883. nov. 3. 37.284. sz.

³ Low T. A magyar büntetőtörvénykönyv anyaggyűjteménye I. k. Budapest, 1880. 344 l.

szükségeltetnek arra, hogy valaki azon kivételes helyzetbe hozassék, melyben mások fölött hatósági cselekményeket gyakorolhat az állam nevében. Ily különös megbízatásra nem ad jogot maga a honpolgárság; ehhez egyéb s különösen a megbízandónak a megbízandóba helyezett bizalma szükséges. Lényegében ugyanez áll a politikai jogok gyakorlatának elvonására nézve is.

Kétséget nem szenved az, hogy a politikai jogoknak elől kifejtett általános fogalmában a hivatalképesség joga bennefoglaltatik, hogy tehát a politikai jogok gyakorlásának a felfüggesztése, magával kellene hogy vonná a hivatalvesztést is. Abból azonban, hogy a hivatalképesség a köz szempontjából a politikai jogok legkiválóbbjának tekintendő¹, mivel a veszély, a mely ennek helytelen gyakorlásából ered, fokozottabb és jelentékenyebb lehet, mint a politikai jogok többi ágainál, nemkülömben abból, hogy itten az állam és a közhivatalnok között bizonyos különös bizalmi viszonyról van szó, a mi a politikai jogok többi ágainál ily mértékben fel nem található: indokolt, hogy büntető-törvénykönyvünk szükségét látta annak, miszerint a «hivatalvesztést» a «politikai jogok gyakorlatának felfüggesztésé »-től különválaszszsá.

Hogy büntető-törvénykönyvünk a hivatalvesztést – a melyre vonatkozó törvényi rendelkezéseinknek oly találó bírálatát olvashatjuk *Horovitz S.* műveiben¹ –

¹ A magyar büntetőjog rendszeres tan- és kézi könyve Kassa, 1891., 260. s köv 1. Adalé kok büntetési rendszerünkhez. Budapest, 1893., 10 1.

a politikai jogok felfüggesztésének súlyosabb neme gyanánt fogta fel, az kitetszik abból, hogy eltekintve büntető-törvénykönyvünk 188. §-ának egyetlen kivételeképző rendelkezésétől, a politikai jogok gyakorlásának felfüggesztése mindenkor a hivatalvesztéssel együtt mondatik ki, ellenben megfordítva nem ez az eset, a mennyiben előfordulhat az, – a mint az idevonatkozó ministeri indokolásban olvashatjuk – hogy: az elkövetett bűncselekmény természete szükségesse teszi ugyan az illetőnek hivatalától való elmozdítását, de nem forog fen a veszély arra nézve, hogy politikai jogainak gyakorlatával visszaélne.¹

Büntető-törvénykönyvünk idevonatkozó §§-nak megalkotásánál érvényesült ez a szempont pedig, melynél fogva a hivatalvesztést a politikai jogok gyakorlásának felfüggesztésétől el kellett választani s ezek kimonásának hatályát külön kellett megállapítani, képezi az okát annak, hogy az ottan alkalmazásba vett felosztást további tárgyalásaim folyamán felhasználom nem lehet.

Mivel a politikai jogok általában az állampolgároknak az állami közügyekbe való befolyását jelentik: a legcélszerűbbnek látszik az, hogy ezeket az állami főhatalom ágai szerint osztályozzuk, úgy, a mint azok az e főhatalmi ágak egyikében vagy másikában való részesedést tartalmazzák.

¹ Löw I.: A magyar büntető-törvénykönyv anyaggyűjteménye I. k. Budapest, 1880. 347.1. – V. ó. E. Illés K.: A büntető-törvénykönyv magyarázata I. k. Budapest, 1891. 128. l..

Ezt a felosztást fogadja el *Korbnly A.*¹ mikor *a)* a törvényhozásba, *b)* a törvényhatósági és *c)* a községi jogok gyakorlatában való részesedést és ezenkívül – ideértve az esküdtszéki tagságot is – a közivatalokra való alkalmaztathatást számítja a politikai jogok sorába. *Kiss I.* ugyanezen az állásponton áll,² a mikor *a)* a törvényhozó, *b)* a kormány, *c)* a bírói hatalomra való befolyást és *d)* a hivatalképességet sorolja fel politikai jogok gyanánt. A legkövetkezetesebben azonban *Goszthony M.* ragaszkodik ehhez az osztályozáshoz, a mikor³ *a)* a törvényhozásban való részvételben, *b)* a megyei, városi és községi jogok gyakorlatában, ideértve a közigazgatási hivatalok viselésére való képességet is, és *c)* a bírói hatalomban való részesedést számítja a politikai jogok sorába, ez utóbbi alatt érvén a bírói állások viselhetését, valamint az esküdtszéki tagság jogát is.

Néztem szerint azonban a legmegfelelőbb a politikai jogok osztályozásánál az állami főhatalom ágainak *kettős* felosztását venni alapul, vagyis a politikai jogokat a szerint különböztetni meg, a mint *a) a törvényhozó*, vagy *b) a végrehajtó* hatalomban való részesedésre vonatkoznak, ennek az utóbbinak a keretébe tartozónak vevén az igazgatási- és igazságszolgáltatási teendőkben való részesedést, tehát – természetesen – a hivatalviselést általában és az esküdtszéki tagság jogát is.

¹ Magyarország közjoga. (*Féle Gy.* által) Budapest, 1884. 157. 1.

² Magyar közjog. Eger, 1886. 194. 1.

³ Horvát-Szlavon- és Dalmátországok autonóm alkotmánya. Budapest, 1892. 127. 1.

Ez lesz az az osztályozás, a melyet további tár-gyalásaimban alapul fogok venni.

P'utólagosan meg kell említenem még azt, hogy vannak olyanok,— p. o. *Holtzendorff F.*¹— kik a had-seregbé való belépés jogát is a politikai jogok sorába számítják.

Hogy a hadseregben a hivatali, tiszti állások el-foglalásának joga ide tartozik a politikai jogok sorába, az nem szenvedhet kétséget senki előtt. Annak daczára azonban, hogy — jogtörténetünk tanúsága szerint — régi alkotmányunkban a honvédelem kötelezettsége tényleg a nemesi előjogokkal állott a legszorosabb kapcsolatban, valamint annak daczára, hogy a véderő kötelékébe való tartozás, mint minden államban, úgy nálunk is az állampolgársághoz van fűzve,² és végül annak *daczára*, hogy a hivatal-vesztés és a politikai jogok gyakorlásának felfüggesz-tése, a megszabott idő tartama alatt, a közös had-seregbé és a honvédségbé való *önkéntes belépést* lehetetlenné teszi,³ — mégis, felfogásom szerint, a hadsereg kötelékébe való tartozásnak állampolgári kötelesség jellege annyira előtérbe lép, hogy — a mi államjogunkban teljesen szokatlan is — ezt a politikai jogok sorába foglalni nem látszik helyesnek.

¹ «Strafarten.» Bluntschli-Tirater Deutsches Staats-Wörterbuch X. k. Stuttgart, 1857. 309. 1.

² 1889. VI. t-cz. 1., 11., 19., 20., 22., 24. §§. 1890 V. t-cz. 7., 14., 13. §§.

³ 1889 VI.-cz. 22., 23. §§. 1890 V.t-cz. 11. §

VII.

A törvényhozó hatalomban való részvétel joga. – Visszapillantás az 1848. előtti állapotokra. – Felvetett kérdésünk a förendiház szervezetében. – A vallásfelekezetek képviselői a förendiházban. – Ugyanezek a horvát-szlavonországi tartománygyűlésben. – A vallásfelekezetek e jogának természete. – Trefort A. és Deák F. idevonatkozó nézete. – Az 1885 : VII. t.-cz., és az 1888. szept. 2g-ki (horv.) törvény nemely rendelkezései.

A politikai jogoknak legkiválóbbja kétségtelenül az a befolyás, a melyet az állami főhatalomnak egyedül souverain ágába, azaz a, mindenire egyaránt kötelező állami közakaratot kifejezésre juttatni hivatott, törvényhozó hatalomba gyakorolhatunk.

Hazánkban a törvényhozó hatalmat a törvényesen megkoronázott király és a nemzet, illetőleg az ezt képviselő' országgyűlés együtt gyakorolják.

Míg 1848. előtt a törvényhozó hatalomba való befolyás csak a nemzet szabad tagjainak, a kivállságos osztálynak volt megadva,¹ addig alkotmányunk 1848-ki nagy reformja kiterjesztette ezt az állam-polgárokra egyáltalában, követvén azt az elvet, a

¹ V. ö. Deák F.: Adalék a magyar közjoghoz Pest, 1865 8. 1.

melyet, egy találó hasonlatban, *br. Eötvös J.* fejezett ki, mikor azt mondotta,¹ hogy: nem csak az apály perczében, akkor is egyenlő fölszínen áll a víz, minden legmagasabbra nött az ár: *az alantabb állónak felemelése által is helyre lehet állítani ás egyenlőséget.*

Mikor az országgyűlés, a mohácsi vész után, a Rákos mezejéről termekbe vonult, akkor lett szokássossá annak két táblára, a förendi- és alsó táblára való szakadása, melyet először az 1608 : k. u. I. t.-cz. igtatott törvénybe.

Mindenekelőtt tehát förendiházunk szervezetét kell figyelemre méltatnom és kiemelnem azt, hogy vajjon ebben, a tárgyalásom alapjául választott kérdés, milyen alakban észlelhető?

Felvetett kérdésem szempontjából az első, a mi förendiházunk szervezetében felhívja figyelmünket, kétségtelenül az a fontos szerep, a melyet itt a különféle vallásfelekezetek képviselői, mint ilyenek, gyakorolnak.

Az 1608 : k. u. I. t.-cz. volt az, a mely a katholikus vallás főpapjaira nézve először igtatta törvénybe ezt – az alkotmányunk kezdete óta – gyakorolt jogot, megállapítván, hogy kik neveztessék KK.-nak és RR.-nek, s hogy kiknek legyen helyük és szavazatuk az országgyűlésen, – a 4–7. §§-ban foglalt rendelkezésekben sorolván fel az erre jogosított főpapokat. Ezek a rendelkezések azután az által lettek pótolva,

¹ A XIX. Század uralkodó eszméinek befolyása az álladalomra II. k.; Pest, 1854. 562. 1.

hogy az 1792 : X., és az 1868 : IX. t.-cz. (2. §.) ezt a jogot az 1791 : XXVII. t.-cz. által bevett görög keleti vallásfelekezet főpapjaira is kiterjesztette.

Az 1848-ik évi törvényczikkek a förendiház szervezetét változatlanul hagyták. Az az indítvány, mely a förendiháznak 1848. július 8-ki ülésén tárgyalatott s mely a ministeriumot arra kívánta utasítatni, hogy a förendiháznak a kor igényei szerint való átalakításáról javaslatot készítsen,¹ – daczára annak, hogy elfogadatott, nem vitte előbbre a reform ügyét – a mely, bár többször felmerült, végleges megoldás elé csak 1884-ben jutott.

Az 1884–87-ki országgyűlést 1884. szept. 29-én megnyitó trónbeszéd az, a mely a förendiház reformját már tovább nem halaszthatónak és hosszú időre kihatással bírónak jelezte,² s az országgyűlés csak ugyan első teendőjének ismerte ennek a reformnak az eszközlését, a mi az 1885 : VII. t.-czikkben meg is történt.

Az idézett törvényczikknek erre a kérdésre vonatkozó rendelkezései (4. §. B) a következők: Ugyancsak méltóságuk-, illetőleg hivataluknál fogva, *egyházi tisztiük tartama alatt*, tagjai a förendiháznak: a) a magyar szent korona országainak latin és görög szer-tartású római katholikus egyháznagyjai, jelesen: Magyarország herczegprímása és a többi érsekek, továbbá a megyés püspökök és szintén a magyar

¹ V. ö. Lederer B. Gr. Andrássy Gy. beszédei I. k. Budapest, 1891. 99. 1.

² Képviselőház irományai. I. k. 1884. 1. 1.

király kinevezésétől függő nándorfejérvári és tinnini (knini) felszentelt püspökök, végre a pannonhalmi főapát, a jászói prépost és az auraniai perjel; *b/* a görög keleti egyház egyháznagyjai: a szerb pátriárka, a román metropolita és a megyés püspökök; *c/* az evangélikus református és az ágostai hitvallású evangélikus egyháznak hivatalban legidősebb három-három püspöke; továbbá az evangélikus református egyháznak hivatalban legidősebb három főgondnoka, a kiknek meghatározásánál az erdélyi egyházkerületet illetőleg annak csakis hivatalban legidősebb főgondnoka veendő figyelembe; az ágostai hitvallású evangélikus egyháznak egyetemes főfelügyelője és hivatalban legidősb két kerületi felügyelője; végre az unitárius egyháznak hivatalban idősb egyik elnöke, azaz vagy püspöke, vagy főgondnoka.

A törvény idézett rendelkezésének felemlítésénél nem lehet elhallgatni azt, hogy a törvényjavaslatban egy *d)* pontnak a felvétele is tervezve volt, a mely szerint förendiházi tagsági jogot nyert volna még: egy izraelita hitfönök, kit Ő Felsége a ministertanács ajánlatára nevezett volna ki.¹

A törvényjavaslatnak előzetes tárgyalására kiküldött bizottság 1884. decz. 8-ki jelentésének² tanúsága szerint magáévá tette ezt a czélbavett újítást, azonban a förendiház hármas, állandó bizottságának

¹ Képviselőház irományai I. k. 1884 135. l.

² Képviselőház irományai IV. k. 1835 40. l.

1885. márcz. 28-án kelt jelentésében¹ azt olvashatjuk, hogy a mi az izraelita hitfelekezetnek képviseletét illeti, szótöbbséggel hozott határozatunk folyományául már itt akarjuk jelezni, hogy e részben nem helyezkedhetünk a ministerelnök által fentartott álláspontra Az izraelitáknak nem lévén oly országosan elismert elöljáróik, mint a többi felekezeteknek, kik jogosulva volnának a felekezetet a főrendiházban képviselni: képviseltetésük tekintetéből a javasolt módon gondoskodni nem lehetett.

Erre az állásfoglalásra volt aztán kénytelen a javaslat előzetes tárgyalására kiküldött bizottság a fentidézett szakasz *d)* pontját elejteni, 1885. április 10-én kelt jelentésében ídevonatkozólag ezeket mondva : Az izraelita felekezet képviseltetésének a 4. §-nál való mellőzését, mint a vallási jogegyenlőség elvének sérelmét, mélyen fájjalja a bizottság. Ha valahol, úgy kétségtelenül itt óhajtaná azt ajánlani, hogy a képviselőház tartsa fen az eredeti szöveget, de mert a jelen viszonyok közt semmi kilátás sincs arra, hogy a főrendek ezt elfogadnák s a ministerelnök határozottan kijelentette, hogy a kinevezéseknel kellő tekintet lesz az izraelita állampolgárokra, a bizottság, habár elvben ma is ragaszkodik a képviselőháznak e kérdésben elfoglalt álláspontjához, minden által, nehogy ezen pontnak jelenleg, a siker minden valószínűsége nélküli fentartásával, koczkára té tessék

¹ Képviselőház irományai V. k. 1887 317. 1.

az egész reform : elfogadásra ajánlja ezen módosítást is, azon erős meggyőződésben, hogy a jövő önként megadja azt, a mit a mai viszonyok közt elérni lehetetlen.¹

A mi ennek a kérdésnek Horvát-Szlavonországok tartománygyűlésében való állását illeti, arra vonatkozólag az 1888. szept. 29-ki törvényt kell idéznem, mely (2. §.) idevágólag azt mondja, hogy: Az országgyűlésen személyes szavazati joggal bírnak: *a)* a zágrábi érsek, a karloviczi metropolita és szerb pátriárka, a megyés püspökök és a vranjai perjel.² Ebben a törvényben tehát, *daczára* annak, hogy ez országok területén ezek a vallásfelekezetek is a törvényesen bevettek sorába tartoznak, sem a protestánsoknak, sem az izraelitáknak tartománygyűlési képviseltekéről gondoskodva nincsen.

Mellőzvén mostan azt, hogy a vallásfelekezeteknek a törvényhozásban való képviseltekésében egy történetileg szerzett és gyakorolt jogról van szó, a melyben csupán a vallási egyenlőség követelménye szerint lettek legújabban egyes vallásfelekezetek részesítve; valamint mellőzvén azt is, hogy úgy a kiváló társadalmi állás, mint a reprezentált nagy vagyon is indokolttá teszi ezek elfoglalóira és haszonélvezőire nézve azt, hogy ők ezzel a joggal fel legyenek ruházva: – ha a törvényhozó hatalomban való részesedésnek

¹ Képviselőház irományai. V. k. 1885. 304. 1. V. ö. Horváth O. kérdéséhez Debreczen, 1891. 33.I.

² Goszthonyi M.: Horvát-Szlavon- és Dalmátországok autonóm alkotmánya. Budapest, 1892. 256. l.

ezt a nemét figyelemre méltatjuk, azonnal szemünkbe kell tűnnie annak, hogy ez a jog a politikai jogoknak előbb kifejtett és feltételeiben is tárgyalt általános fogalma alá nem illeszthető.

Legelőbb is észreveszszük azt, hogy ebben a jogban nem az előszabott feltételekkel rendelkező állam-polgárok, mint ilyenek részesülnek, hanem ezeknek az azonos vallásos meggyőződés által egybekapcsolt testületei: a vallásfelekezetek. Tényleg itten nincsen egyébről szó, mint az erre jogosított vallásfelekezeteknek a törvényhozásban való képviseltetéséről *mini előjogról*, a mi világos mindenekelőtt abból, hogy ennek a jognak a gyakorlása mindég a vallásfelekezet kebelében elfoglalt kiváló álláshoz van kötve, olyképen, hogy az állásnak elvesztésével feltétlenül vele jár a förendiházi tagsági jognak a megszűnése is;¹ de kitetszik ez törvényünknek abból a gondoskodásából is, a melylyel el akarta érni azt, hogy azok a vallásfelekezetek, melyeknek fő egyházi tiszttiselői nincsenek teljes számmal förendiházi ülési- és szavazati joggal felruházva, a törvény által megállapított arányban képviselve maradjanak, abban az esetben is, ha képviselői, országgyűlési képviselővé választatván és ezt a választást elfogadván: a förendiházi tagsággal összeférhetetlen állásba jutnak;² ugyanígy kitetszik ez a förendiház szervezetének módosításáról szóló törvényünk irományaiból, különösen

¹ 1885 VII. t. cz. 4., 10. §§ 1888 szept 28-iki (horv.)j törv. 7. §.

² 1885 VII. 12. 8. második bekezdés.

pedig a javaslat tárgyalásával foglalkozott országgyűlési bizottságok jelentéseiből,¹ melyekben következetesen a vallásfelekezetek «képviseletéről» és «képviselőiről» van szó; és végül leginkább kitetszik ez abból a kétségbenvonhatlan tényből, hogy egy oly általános törvényhozási intézkedés, mely kijelentené azt, hogy a politikai jogokban – s így a törvényhozás jogában való részesedés is – a vallási meggyőződéstől teljesen független : a vallásfelekezeteknek a förendiházban gyakorolt ezt a jogát sem meg nem szüntetné, sem ki nem terjesztené, vagyis tehát ezen a jogon semmi változtatást nem eszközölne.

Trefort A-nál¹ erre a kérdésre vonatkozólag azt olvassuk, hogy: Továbbá meghagynám a felsőházban a valóságos megyés püspököket, kik nagy érdekek képviselői. Nem nyom előttem e részben semmit a felekezetek paritása, mert a protestáns egyházak szervezete következtében, a minél fogva nálok az egyházi és világi elem teljesen egyenjogú, azok a világi felügyelők s gondnokok által képviselve lehetnek a felsőházban. S a mennyiben – így folytatja tovább – gondnokaik és felügyelőik születés által nincsenek hivatva a felsőház tagjai lenni, közülök, valamint superitendenseik közül is azokat, kik a szükséges tulajdonokkal bírnak, lehetne ad dies vitae élethosszig felsőházi tagoknak kinevezni.

Ezt a nézetet, az ahhoz fűzött érveléssel együtt,

¹ Képviselőház irományai IV. k. 1885. 40. 1. U. o. V. k. 1883. 517, 364. 1.

² A felsőház reformjáról. Budapest, 1882. 5. 1.

tévesnek kell tartanom. A tévedés, felfogásom szerint, épen a körül forog, hogy az idézett nézet felállítójának figyelmét elkerülte az a külöombség, a mely a között van, ha valaki mint bizonyos érdekek képviselője gyakorol befolyást a törvényhozásba, vagy pedig ha őt ez saját jogán illeti meg.

Ha ily érdekeknek, mint a milyenek a vallásfelekezetek érdekei, a förendiházban való képviseletét elfogadjuk, illetőleg, – a mint a förendiházi törvényjavaslat indokolása mondja:¹ mivel hazánkban, a valódi alkotmányos élet nagy szerencséjére, ma is nagy tisztelettel viseltetik minden ember a történelmi fejlemények és a szerzett jogok iránt, – ha ez érdekek képviseletének a rendszerét fentartjuk továbbra is, sőt a kornak, a vallási egyenlőség tekintetében felmerülő kívánalmát megszívlelven: ezt a rendszert a többi vallásfelekezetekre is általában kiterjesztendőnek tartjuk, akkor nem lehet megelégedni azzal, hogy a világi felügyelők és gondnokok születésükönél fogva tagjai «lehetnek» a förendiháznak, sem pedig azzal, hogy őket és a superintendenseket a förendiház tagjaivá kinevezni «lehetne».

Igen helyén van itten az, hogy futólag visszaidézzük emlékezetünkbe *Deák F.*-nek szavait, melyeket az országgyűlés képviselőházának 1873. június 28-ki ülésében mondott volt³ s melyekben azt az álláspontját tárta fel, mely szerint a vallásfelekezetek

¹ Képviselőház irományai. I. k. 1884. 140. 1.

² Képviselőház Naplói. VII. k. Budapest, 1873. 365. 1.

érdekeinek a förendiházban való képviseltetését nem tartja helyesnek. Ezek az emlékezetes szavak a következők: Itt van Magyarországon két felekezet főpapjaira nézve a jus comitiorum, melynél fogva a katholikus és keleti egyház főpapjai, hitvallásuknál fogva tagjai a felsőháznak. Ez a többi vallásokra nézve nincsen így. Ha akarunk jogegyenlőséget a vallásokra nézve, de ha akarunk a józan észnek szabályai szerint rendelkezni: ez az anomália, ez a külömlbség nem állhat fön. Két módon lehetne a dolgon segíteni; vagy a többi vallásúaknak is megadni e privilégiumot, vagy mindenkitől elvenni. Az első annyi volna, mint egy absurdumot még egygyel szaporítani és, a mint én ismerem polgártársainkat, mind a protestánsok, mind a zsidók nagyon megköszönnék és deprecálnák ezen kedvezést. A dolog természete tehát az – így végzi idevonatkozó szavait – hogy egyiknek sem kell megadni ezen jogot. Ha a vallásfelekezetek képviseltetésének most említett jogától eltekintünk, akkor bátran kimondhatjuk azt, hogy förendiházunk jelenlegi szervezete a ház összes többi tagjaira vonatkozólag, tehát *a)* az örökösi jogon, *b)* méltóságuk vagy hivataluk folytán, *c)* a kinevezés folytán és *d)* a horvát-szlavón tarto-mánygyűlés választása folytán förendiházi tagsági joggal birokra nézve a vallás tekintetében ép oly kevéssé állít fel megszorítást, mint azokra nézve, a kik az 1885 : VII. t.-cz. átmeneti intézkedéseképen (25. §.) a förendiház újjáalakulásakor ilyenekké megválasztva

lettek; sőt a kormánynak az a kijelentése, melyre a törvényjavaslat előzetes tárgyalására kiküldött bizottság előbb idézett jelentésében is hivatkozás történt és a mely azóta a gyakorlat által szentesítve is lett, hogy t. i. a förendiházi tagok kinevezésénél az ország izraelita polgárai is tekintetbe fognak vétetni, bizonyítja, hogy a törvényesen bevett vallásfelekezetekhez való tartozás a förendiházi tagsági jog szempontjából elengedhetlen feltételnek nem tekinthető. Ugyanez áll az 1888. szept. 29-ki törvénynek, a horvát-szlavón tartomány gyűlés szervezetének módosításáról szóló ama rendelkezéseiről (2. §.) is, melyek a személyes szavazati joggal biró többi tagokra, tehát a megyék élén álló főispánokra és a turmezei grófra, valamint a személyes szavazati jogot eddig is élvező herczegi, grófi és bárói családok férfi tagjaira vonatkoznak.

Idevonatkozó fejtegetéseimet annak egyszerű fel-említésével zárhatom be, hogy förendiházunk házszabályai, az igazolási kétes esetek elbírálására választott «igazoló bíróság» tagjaitól (12. §.) az «egy élő Istenre» való hivatkozással s az «Isten engem úgy segéljen» záradékkal teendő esküt követelnek meg; (16. §.) valamint annak kiemelésével, hogy jogszabályaink a förendiháznak a ház tagjai közül kinevezendő vagy választandó tiszviselőire nézve¹ felvetett kérdésem szempontjából semmi feltételt vagy megszorítást nem ismernek.

¹ 1848 IV t.-cz. 8 § 1885 VII t.-cz. 15 §

VIII.

Folytatás. – Felvetett kérdésünk a cselekvő és szenvedő képviselő-választói jognak szempontjából és a képviselőház szervezetében. – 1848 : V. t-cz. – 1848: (erdélyi) II. t-cz. – 1874 : XXXIII. t-cz. – 1888. szept. 2g-ki (horv.) törvény. – A képviselőház házsabályainak nemely rendelkezései.

Méltassuk már mostan figyelemre azt, hogy a törvényhozás másik házában – a képviselőházban – való részesedésre nézve, tehát a cselekvő- és szenvedő képviselőválasztói jogra nézve, törvényeink felvetett kérdésem szempontjából milyen rendelkezéset foglalnak magukban?

Az 1848 : V. t-cz., mely az országgyűlési követeknek népképviselet alapján való választásáról ideiglenesen rendelkezett, azon az alapon, hogy: a politikai jogelvezetet azoktól, kik annak eddig gyakorlatában voltak, elvenni, a jelen országgyűlés hivatásának nem érezhette, – a képviselők választásánál a szavazati jogot azoknak, a kik azzal eddig bírtak, meghagyta tövábbra is. (1. §.) Ezekben kívül kiterjesztette a választói jogot, a következő rendelkezéssel: Az országnak s kapcsolt részeknek mindenben benszületett, vagy honosított, legalább 20 éves és sem atyai-, sem gyámi-, sem

gazdái hatalom, sem pedig elkövetett hütlenség, csempészkedés, rablás, gyilkolás és gyújtogatás miatt fenyíték alatt nem lévő lakosai, a nőket kivéve, *törvéniesen bevett valláskülöombség nélkül* választók: a) a kik stb. (2. §.) A törvéniesen bevett vallásfelekezetekhez való tartozás tehát, ebben a §-ban, kifejezetten alapfeltételül lett megszabva a képviselő-választói jog gyakorlásánál.

Ugyanezt tette az 1848 : (erdélyi) II. t.-cz. is, mikor – mint monda: – a rögtönös alkalmazás lehetségesítését is tekintetbe vevén, csupán ez egy esetre, a legközelebbi közös hongyűlésre küldendő követek népképviselet alapján leendő választására nézve megállapította azt, hogy a választói jognak gyakorlatában kik nem részesülhetnek? (1. §.) és ezzel kapcsolatban kijelentette azt, hogy: egyébiránt a *bevett vallások követői közt* (kik közé a görög nem egyesült szer-tartásnak is értendők) a születés általán sehol semmi külöombséget nem tesz. (2. §.)

Itten van helyén felemlítenem azt is, hogy 1868. november 14-én egy törvényjavaslat került országgyűlésünk képviselőháza elé, a mely az erdélyi képviselőválasztások ügyében lett benyújtva, s a mely (3. §.) a választói jog általános kellékeire nézve az 1848 : V. t.-cz. 1., 2. és 3. §§-ban foglalt feltételeknek – s így a törvéniesen bevett vallásfelekezetekhez való tartozásnak is – Erdélyre való kiterjesztését, illetőleg fentartását vette célba.¹

¹ Képviselőház irományai I. k. Pest, 1868. 262 1.

Jelenlegi választási törvényünk, az 1874 : XXXIII. t.-cz., melylyel az egész országra egységes és állandó választói minősítés lett megszabva, idevonatkozólag (1. §.) a következő rendelkezést foglalja magában: Országgyűlési képviselőválasztásnál választói joguk van az ország mindenben benszületettségi, vagy honosított polgárainak, – a nőket kivéve – kik 20-ik életévüköt betöltötték és az 1848 : V. t.-cz. 1. és 2. §§-ai, valamint az erdélyi 1848 : II. t.-cz. 3. és 4. §§-aiban megállapított és a következő §§-okban részletesen meghatározott kellékekkel bírnak. . . . stb.

Talán nem tévedek, ha azt hiszem, hogy az 1848 : V. t.-cz. 2. §-ában megállapított feltételekre történt egyenes hivatkozás az e §-ban benne lévő «törvényesen bevett valláskülömbég nélkül» való megszorításnak hallgatag való fentartását is kell, hogy jelentse, s ebben a hiedelemben csak megerősít az, hogy az 1874 : XXXIII. t.-cz. ministeri indokolásában ennek a feltételnek az elmellőzése kifejezve, vagy felemlítve nem lett.¹

A szenvedő választói képességekhez hazánkban – a betöltött 24-ik életében – és azonfelül, hogy az illető a törvény ama rendelkezésének, hogy a törvényhatóság nyelve a magyar megfelelni képes legyen, általában meg van kívánva a cselekvő választói joggal való bírás.² így mi sem természetesebb, mint az, hogy a mennyiben ha törvényeink a választói jogot

¹ Képviselőház irományai. XVI. k. Buda, 387-I. 271–293. I.

² 1848. V. t. C7. 3. g. 1848 (erdélyi) II. t.-cz. 5. §. 1874 XXXIII. t.-cz. 13. §.

csakugyan a törvényesen bevett, vagy az ezekkel e tekintetben egyenjogúsított vallásfelekezetekhez való tartozáshoz kötötték, annyiban ez a feltétel a képviselővé való választatás tekintetében is fenáll.

Horvát-Szlavonországokban az 1888. szeptember 29-ki új képviselőválasztói törvény (3–8. és 45. §§.) sem a cselekvő', sem a szenvédő választói jogra nézve a bizonyos vallásfelekezetekhez való tartozást feltételül nem állapítja meg.

A mi a képviselőházi tisztségeket illeti, ezekre vonatkozólag csak azt kell kiemelnem, hogy ezeknek megválasztásánál természetes alapelve az, miszerint a választásnak a ház tagjainak sorából kell történnie, a mi hasonlóképen áll a horvát-szlován tartománygyűlési tisztségekre nézve is.¹ Ebből pedig világos, hogy a képviselőházi-, illetőleg tartománygyűlési tagság elnyerésénél megállapított feltételek, feltételek lesznek e házak tisztségeinek elnyerésére nézve is.

Itten lehet végül futólag megemlékeznem arról is, hogy a képviselőház házsabályai, mikor a ház alakulása után való igazolásról szólanak és megszabják azt, hogy az ennek eszközlésére hivatott igazolási állandó bizottságban és a bíráló-bizottságokban minden képviselő, a ki erre meg lett választva, a tagságot elfogadni s megbízatásában eljárni köteles (24. §.), a bíráló-bizottságok tagjaira nézve, a ház nyílt ülésében leteendő *eskü* szabnak elő, melyben az «Isten

1848 IV t.-cz. 8. §. Képviselőház házsabályai. 17–20. és 23. §§ 1870. (horv.) II. t.-cz. 6–8. §§.

engem úgy segéljen» záradék bennefoglaltatik. (36. §.) Hasonló szövegű eskü van előszabva ugyancsak a házszabályok által a valamely képviselőválasztás ügyében vizsgálatra kiküldött képviselőre nézve, (81. §.) ki lévén mondva ezekre vonatkozólag is az, hogy ilyen vizsgálatra való kiküldetést mindegyik képviselő elfogadni köteles. (79. §.)

Arról, hogy az eskünek kötelezően való előszabása, tehát meg nem engedése annak, hogy ez olyan esetben, ahol annak letétele az illetőnek vallásos meggyőződésével ellenkezik, fogadalommal legyen helyettesíthető, volt alkalmam már az állampolgári eskü (fogadalom) kérdésénél elmondani egyet-mást, de a továbbiakban is mellőzhetetlen feladatomat fogja képezni az, hogy erről megemlékezzem.

IX.

A végrehajtó hatalomban való részvétel jogá. – Törvényhatósági és községi cselekvő és szenvédő választói jog. – Visszapillantás az i848-ki törvényekre. – 1870 : XLIL, és 1886 : XXI. t.-cz. – 1871 : XVIII., és 1886 : XXII. t.-cz. – 1886. febr. 5-ki, és 1870 : XVI-ki (horv.) törvények.

Az állampolgároknak a végrehajtó hatalomban való részesedésénél mindenekelőtt az hívja fel figyelmemet, hogy vajjon a törvényhatóságok és a községek önkormányzati működésébe való befolyás nincsen-e államjogunknak idevonatkozó szabályaiban a valamely vallás követéséhez, mint alapfeltételhez kötve ?

Első sorban a cselekvő választási képességet méllettünk szemügyre, ki kell emelnem azt, hogy a megyei hatóság ideiglenes gyakorlásáról szóló 1848 : XVI. t.-cz., – melynek megalkotásáig, mint minden politikai jog: a törvényhatósági ügyek intézésébe való befolyás is, a nemeseket illette meg, – a vármegyei közgyűléSEN való szavazati jognak gyakorlására a törvényesen bevett vallásfelekezethez tartozást, alapfeltétel gyanánt, kifejezetten nem említi ugyan, de ez kétségtelenül csupán azért történt, mivel

a törvény általában hivatkozott (2. §.) a régi joggal birokra, a nélkül, hogy a feltételek részletes felsorolásába belebocsátkozott volna. Egyébként az a körülmeny, hogy az ugyanekkor alkotott törvények a szab. kir. városi, községi és kerületekbeli választásokra, a törvényesen bevett vallásfelekezetekhez való tartozást alapfeltétel gyanánt említik, bizonyítja azt, hogy ez a feltétel a vármegyei választások tekintetében is fenállott.

Az 1848 : XXIII. t.-cz. a szab. kir. városokban a választói jog gyakorlásának feltételeit felsorolván, kimondja, (6. §.) hogy azok, a kik ezekkel bírnak: *törvényesen bevett valláskülömbég nélkül* választók. Ennek a törvénycziknek a rendelkezései az 1848 : XXIV. t.-cz. (1. §.) által a szepesi tizenhat városra és a rendezett tanácscsal bíró községekre is ki lettek terjesztve. Az 1848 : XXV. t.-cz. (1. §.) azt mondotta ki, hogy a kerületi tisztrviselőket ugyanazok választják, kik az 1848 : V. t.-cz. értelmében az országgyűlési követek választására jogosítva vannak, már pedig ennek a törvénycziknek – az előbbi fejezetben tárgyalt rendelkezései (2. §.) szerint – a törvényesen bevett vallás oda volt igtatva az alapfeltételek közé. Ugyanígy szabta meg a választói jogot a Hajdú-kerületre vonatkozólag az 1848 : XXVI. t.-cz. (1. §.) is, míg a Fiume és Buccari szabad tenger-kereskedési kerületekről szóló 1848 : XXVII. t.-cz. (6. §.) a választói képesítésre, az 1848 : XXIII. t.-cz. előbb idézett rendelkezéseit terjesztette ki.

A törvényhatóságok rendezéséről szóló 1870 : XLII. t.-cz. a törvényhatósági bizottsági tagság jogát, úgy a legtöbb egyenes állami adót fizetőkre, mint a választott tagokra, nemkülönben az ez utóbbiak választására való befolyásnak a jogát is, egyaránt azokhoz a feltételekhez kötötte (19., 27. §§), melyek az országgyűlési képviselőválasztásra jogosítanak; s a Budapest törvényhatóság rendezéséről szóló 1872 : XXXVI. t.-cz. (24., 26., 36. §§.) a törvényhatósági bizottság minden rendbeli tagjainak választásába való befolyás jogát, valamint az ily tagokká való megválasztathatás jogát szintén az országgyűlési képviselőválasztási jog tekintetében megszabott feltételekhez kötötte, vagyis ezeknek a jogoknak gyakorlásánál a törvényesen bevett vallásfelekezetekhez való tartozást feltételül szintén fentartotta.

A törvényhatóságok rendezéséről szóló új törvényünk, az 1886 : XXI. t.-cz. minden ezen az állásponton áll, mikor (31. §.) azt rendeli, hogy: választó a törvényhatóság minden lakosa, aki az országgyűlési képviselőválasztásra jogosultak azon évre érvényes állandó névjegyzékébe felvétetett, és mikor azt szabta meg (31. §.), hogy: választható minden, aki nézve a 23. §-ban felsorolt kizárási okok fen nem forognak. Ebben az idézett §-ban pedig, a többi kizárási okuktól eltekintve, ki van mondva (*f* pont) az, hogy bizottsági tag általában (tehát sem a legtöbb adót fizetés, sem választás számára) nem lehet az, aki nem bír azokkal a szellemi, vagy anyagi kellé-

kekkel, a melyek a képviselőválasztási állandó névjegyzékbe való felvételre jogosítanak.

Horvát-Szlavonországokban az 1886. febr. 5-iki törvény (5., 13. §§.), a megyei gyűlések tagjainak választhatási jogát, valamint az ilyenekké való megválasztatás jogát és végül a legtöbb egyenes állami adót fizetés szármátra való tagsági jogot általában azoknak adja meg, a kik országos képviselőválasztói joggal bírnak, mely jog gyakorlásának a feltételei között azonban – mint az előbbi fejezetben említve volt – a bizonyos vallásfelekezethez való tartozás megkívánva nincsen.

A községekre vonatkozó törvényeink közül első helyen az 1871 : XVIII. t.-cz.-ét kell felemlítenem, a mely azonban, felvetett kérdésem szempontjából, figyelemreméltó rendelkezést nem tartalmaz, mivel a választói jog gyakorlásának feltételeinél a vallást nem érinti s ennek a jognak a gyakorlását a képviselőválasztói jog gyakorlása tekintetében megszabott feltételekhez sem köti. (38. §.) Ugyanez áll a községi képviselőtestület legtöbb egyenes állami adót fizető tagjaira (35. §.), valamint a választott tagokra (42. §.) vonatkozó rendelkezésekről is, ez utóbbiak közül mindenkorral kivéven a rendezett tanácsú városok képviselőtestületének választott tagjait, a kikre nézve a törvény az országgyűlési képviselőválasztásra való jogosultságot kívánja meg.

Új községi törvényünk az 1886 : XXII. t.-cz., a most említett kérdésekre nézve lényegileg azonos

intézkedéseket foglal magában (33., 36., 46. §§.), sőt a rendezett tanácsú városok képviselőtestületének választott tagjaira vonatkozólag sem tartotta fen azt az általános feltételt, a mit az előbb idézett községi törvény állított volt fel, hogy t. i. ilyenekké csak azok választhatók, a kik országgyűlési képviselő-választásra jogosítva vannak, a mennyiben ezekre nézve azt rendelte (40. §.), hogy: községi képviselővé választható rendezett tanácsú városokban minden városi lakos, a ki 24 éves, nagykorú, a jelen törvény 37. §§-a alapján kifogás alá nem esik és az 1874 : XXXIII. t.-cz. 3., 6., 7. és 9. §§-ban megemlített minőséssel bir, ha egyszersmind írni és olvasni tud. Itten tehát az 1874 : XXXIII. t.-cz. 1. §-ra hivatkozás nem történik, már pedig ez az, a. mely az 1848 : V. t.-cz. 2. §-ának felvetett kérdésemre vonatkozó rendelkezését hallgatag fentartotta.

Azokra a törvényhatósági joggal bíró városokra ellenben, a melyek az 1876 : XX. t.-cz. folytán alakultak át rendezett tanácsú városokká és ezt a minőségeket megtartották, valamint a volt Királyföldön fekvő hét sz. kir. városra, végre a volt tizenhat szepesi város közül *azokra*, melyek rendezett tanács-ccsal bírnak, az 1886 : XXII. t.-cz. (165. §.) kifejezetten fentartotta az 1870 : XLII. t.-cz.-nek (27. §.) határozmanyait, melyek szerint az említett városokban a választás és választhatás joga azokat illeti, a kik országgyűlési képviselőválasztói joggal bírnak.

Végezetül meg kell jegyeznem azt, hogy Horvát-

Szlavonországokban az 1870. évi XVI. t.-cz. (29., 30., 33. §§.) sem a községi képviselőtestületi tagok választásának jogát, sem az ily tagokká való megválasztathatást, sem pedig a legtöbb egyenes adónak fizetése czímén való képviselőtestületi tagsági jogot a vallás szempontjából semmi megszorításnak alá nem veti.

X

Folytatás. – Felvetett kérdésem a hivatalviselés joga szempontjából. – Régi törvényeink. – 1844 : V. t.-cz. – 1883 : I. t.-cz. – A nádori- és a koronaőri méltóság. – A hivatali eskü. – Külömbözö törvényeink az esküre nézve.

Fejtegetéseim folyamában elmellőzhetetlen feladatomat képezi az, hogy figyelemre méltassam felvetett kérdésem szempontjából a hivatal viselésre irányuló nagyfontosságú jogot is.

Eltekintve az egyes vallásfelekezeteknek, vagy az ezek által, illetőleg ezek vallási alapjai által fentartott intézeteknek külömböző tisztségeitől és hivatalaitól, melyeknek elnyerésére nézve általában az illető vallásfelekezethez való tartozás van megkívánva, valamint eltekintve attól is, hogy alkotmányunknak átalakulása előtt a hivatalviselés joga, egész kiterjedésében, a nemeseket illette meg, tehát hogy a nemeseket megillető politikai jogokra vonatkozólag az előbbiekbén tett megjegyzések ide, a hivatalviselés jogára is vonatkoznak, mindenekelőtt az a kérdés hívja fel figyelmemet itten is, hogy vajon

törvényeinkben nincsenek-e olyan rendelkezések, melyek a közhivatalokra való képességet általában bizonyos vallásos meggyőződéstől teszik függővé ?

És itt, a múltra vonatkozólag, szükségesnek látszik mindenekelőtt az, hogy az 1606-ki bécsi békekötésnek azt a szakaszát említsem fel, a mely «ad nonum et decem» címet visel s a melyben (1. §.) az lett kimondva, hogy a Felség az országnak úgy nagyobb, mint kisebb hivatalait, ideértve a külföldieket és a véghelyek felügyelőségeit is, a magyar tanácsból, alkalmas magyaroknak, és az országhoz csatolt nemzetbélieknek fogja, *valláskülömbseg nélkül* (nullo interposito Religionis discrimine) adományozni.

Ez az elv az, a melyet, az azt tartalmazó czikkely-lyel együtt, az 1609 : XXIV. t.-cz. kifejezetten megérősített, a mely ott olvasható az 1647 : V. t.-cz.-be beigtatott linczi békekötésben (11. §), és a mely következetesen előfordul az egyes fontosabb közhivatali állások betöltésére vonatkozó régi törvényeinkben, így p. o. : az 1608 : k. e. X. t.-cz. a magyar tanács egybeállításáról (2. §.), az 1608 : k. e. XI. t.-cz. a kapitányi tisztségeknek betöltéséről (1. §.j, az 1608 : k. e. XIII. t.-cz. a sz. kir. városok bírói-, tanácsosi- és egyéb állásainak betöltéséről (1. §.), az 1622 : XXIV.. t.-cz. a harminczadok kezelőiről és hivatalnokairól (2. §.), az 1791 : XII. t.-cz. a törvéyszékek ítélobíráiról stb. épen úgy ezt az elvet juttatják kifejezésre, mint II. Lipót híres vallási törvénye; az 1791 : XXVI. t.-cz., melyben (8. §.) ugyancsak

az lett kimondva, hogy mind a felsőbb, mind az alsóbb közhivatalok az ország irányában érdemeket szerzett s a törvények által megkívánt képességekkel bíró hazafiaknak adassanak és pedig *minden valláskülömbseg nélküli*.

Úgy hiszem, egészen felesleges külön kiemelnem azt, hogy ezekben a rendelkezésekben, valamint törvényeinknek, itt fel nem említett, hasonló intézkedései-ben a «valláskülömbseg nélküli» való kitétel épen nem azt jelenti, a mit abból *szószerint* következtetni lehetne, hogy t. i. a külömbözö hivatalok elnyerésének szempontjából, a vallás általában figyelembe nem részesül, vagy nem részesülhet. Ellenkezőleg: az van kimondva ezekben a kijelentésekben, hogy a *törvényesen bevett vallásnak között* nem fog semmi külömb-ség tétetni a hivatalok és tisztségek betöltése körül. Ez az elv, melyet jog- és alkotmánytörténetünk ismerői előtt bizonyítgatni felesleges, kitetszik nem csak abból, hogy erről először a protestáns vallás-felekezeteket bevező törvényekben, illetőleg az ezek megalkotása után kelt törvényekben van szó; de kitetszik abból is, hogy az 1791 : XXVII. t.-cz., mikor a görög keleti vallásúaknak törvényesen való bevételét kimondotta, reájok a jóságok szerezhetése és birhatása mellett *minden nemű hivatalok viselésének a jogát is* kiterjesztette.

Hasonlóan kitetszik ez az 1844 : V. t.-cz.-ból is, mely a jelen fejezetben tárgyalt kérdésem tekintetében elvitázhataltanul a legfontosabb intézkedés, s mely

határozottan azt rendeli, hogy: az országban s kapcsolt részekben született, vagy honosított *s törvénycsen bevett bármely vallású* lakosoknak, akár kinevezéstől, akár választástól függő minden közhivatalokra leendő alkalmazásában az, hogy a nemesi osztályhoz nem tartoznak, akadályul nem szolgálhat.

Ezt a törvényt és benne ezt az elvet pedig, a mely a közhivatalok elnyerését a törvényesen bevett vallásfelekezetekhez, illetőleg, az 1867 : XVII. t.-cz. megalkotása óta, az izraelita vallásfelekezethez való tartozáshoz kötötte, kifejezetten nem helyezte hatályon kívül sem az 1848 : XXIX. t.-cz., mely az ország közhivatalnokainak a törvény rendes útján kívül való elmozdíthatatlanságáról, rövid pár sorban, annyit mond ki, hogy ez csupán a bíráakra szoríttatik, sem az 1883 :1. t.-cz , mely ezt a feltételt hallgatással mellőzi.

A mi Horvát-Szlavonországot illeti, ezeknek törvényeiben újabban nem találunk olyan rendelkezést, a mely a hivatalviselési képességet általában valamely vallás tanainak a követéséhez füzné.

Lehetetlen e helyütt elhallgatnom azt, hogy hazánkban ez idő szerint is van két olyan világi méltóság, a melynek betöltésénél, államjogunk idevonatkozó szabályai szerint, kifejezetten a bizonyos vallásfelekezethez való tartozás van megkövetelve. Az egyik a nádorispáni, a másik a koronaőri méltóság.

A nádorispáni méltóság betöltésére nézve, mindjárt a bécsi békét beczikkelyező országgyűlésen azt rendeli az 1608. k. e. III. t.-cz., hogy ő Felsége a KK.

és RR.-nek két római katholikus és két protestáns vallású egyént jelöljön ki, a kik közül válaszszsa meg az országgyűlés az ország nádorát, mely törvényczik most idézett rendelkezésének pontos betartását iga-zolják a nádorválasztásokat beczikkelyező, ezután alkotott, törvényczikkek. Az 1867 : VII. t.-cz nem szüntette meg a nádori méltóságot, csupán ennek a betöltését halasztotta el addig, a míg e méltóságnak hatásköre a független, felelős magyar ministerium hatáskörével összhangzásba hozható lesz, mely felté-telnek a nehézségei kitetszettek már az 1848 : XXVIII. t.-cz. megalkotásának a szükségéből is.

A mi az ország szent koronájának őrizését illeti, tudjuk azt, hogy ez a fontos feladat a XV-ik század vége felé ment át az egyháziak kezéből, a világi főurak közül választott koronaörökre.¹

A II. Ferdinánd koronázási hitlevelét beczikkelyező 1622 : II. t.-cz. (16. §.) azt rendeli, hogy a korona, az országlakosok közül egyértelműleg választandó, minden két vallásból való, világi személyek (utriusque Religionis Seculares) által őriztessék. Ugyanezt a ren-delkezést tartalmazza a III. Ferdinánd koronázási hitlevelét beigtató 1638 : I. t.-cz. (11. §.) s az I. Lipót koronázási hitlevelét beigtató 1659 : I. t.-cz. (11. §.)

III. Károlynak az 1715 : II. t.-cz.-ben foglalt koronázási hitleveléből (6. §.) és II. Máriának az 1741 : II. t.-cz.-ben foglalt koronázási hitleveléből (4. §.) ez a kitétel kimaradt s az 1715 : XXXVIII. t.-cz.-ben

¹ 1492 III., 1498 XXV., 1500 XXIII t. cz.

megállapított koronaőri eskü «az élő Istenre, boldogságos Istenanyja: szűz Máriára és Istennek minden szentéire és választottaira» volt leteendő és ennek megfelelő záradékkal végződött. II. Lipótnak az 1791 : II. t.-cz.-be, I. Ferencznek az 1792 : II. t.-cz.-be, V. Ferdinándnak az 1836 : I. t.-cz.-be s I. Ferencz Józsefnek az 1867 : II. t.-cz.-be beczikkelyezett hit levele mind azt mondják erre vonatkozólag, hogy a koronaőrök megválasztása *valláskülönbség nélkül* eszközöltessék.

Az 1791 : VIII. t.-cz.-ben azonban az előbbieken jelzett elv ismét határozott kifejezést talált, ahol ugyanis a koronaőrök választásánál világosan fel lett említve az, miszerint ez az ő Felsége által kijelölt minden a rom. katholikus, minden a minden két vallású evangélikus jelöltek közül eszközöltetett. Ugyanez lett kimondva az 1802 : V., az 1836 : II., az 1840 : L, az 1844 : I. törvényczikkekben is, míg az 1867 : VI., az 1873 : X., és az 1883 : XIV. törvényczikkekben az ő Felsége által «valláskülömbseg nélkül kijelöltek közül» kitételel olvashatjuk,¹ a melyet azonban más-képen értelmezni nem lehet, mint úgy, hogy az egyik koronaőrnek katholikus, a másiknak pedig protestáns vallásúnak kell lennie.

Ezek törvényeinknek ama rendelkezései, melyek az egyes méltóságok elnyerésénél vallási szempontból megszorítást eszközölnek s melyeknek kapcsán helyén-

¹ V. ö. Ipolyi A. A magyar Szent korona és a koronázási jelvények története és műleírása. Budapest, 1886. 101. s köv 1.

valónak látszik, hogy futólag felemlítsem azt, miszerint az aranygyapjas-rendnek az elnyerése a rom. kath. vallásfelekezethez, az asztalnoki méltóság elnyerése pedig a kereszteny vallásfelekezetekhez való tartozástól van függővé téve.¹

Az előbbiekbén kiemeltem már, hogy a köztisztviselők minősítéséről szóló 1883 : I. t.-cz. a vallásra vonatkozólag semmi követeléssel nem lép fel azokkal szemben, a kik közhivatalt elnyerni óhajtanak. Ugyanez áll a bírói és ügyészi állásokhoz – a külön idevonatkozó 1869 : IV., és 1871 : XXXIII. törvényezikkek által – megkívánt minősítésre, valamint a Horvát-Szlavonországok önkormányzati hatáskörében fenálló hivatali állásoknál megkívánt minősítésre nézve is.

Abból a körülményből azonban, hogy a közhivataloknak az elfoglalása általában vallási színezettel bíró *hivatali eskünek* a letételétől van függővé téve, következik az, hogy ha újabb jogfejlődésünk hallgatólag mellőzni látszik is a közhivatalok elnyerése tekintetében azt a feltételel, hogy az illetőnek a törvényesen bevett, vagy az 1867 : XVII. t.-cz. által ezekkel e tekintetben egyenjogusított vallásfelekezetekhez kell tartoznia, mégis elvitázhatatlan, hogy az előbb említett színezetű eskünek megkövetelésében az van kifejezésre juttatva, hogy a közhivatalokat és állásokat hazánkban csupán azok nyerhetik

¹ Marcziányi Gy. Nemesség Budapest, 1880. 201, 206. l.

el, kiknek vallásos meggyőződése az ilyképen és elengedhetetlenül előszabott eskünek a letételét megengedi.

Már pedig nem tévedek, ha azt mondom, hogy hazánkban a legtöbb közhivatalba, s különösen az u. n. állami hivatalokba való lépésnél megkívánt eskük tényleg ily vallásos színezetűek, a mennyiben «esküszöm az élő», vagy pedig «az igaz és mindenható Istenre» bevezetés és az «Isten engem úgy segítjen» záradék bennök általában előfordul és pedig a kath. vallásúakra nézve a legtöbbször «a szűz Máriára és minden szentekre» való hivatkozással is pótoltatván.

Ilyen hivatali eskünek a letételét szabta elő az 1791 : XVIII. t.-cz. is, a mikor azt rendelte, (1. §.) hogy a mennyiben a magyar kormányszéknél az ország törvényeinek megtartására való esküvel kötelezésnek formája nem volna meg: ez megszerkesztessék és ezután azoknak tagjai magokat a törvények megtartására hűségesküvel kötelezzék. Az 1791 : XXVI. t.-cz. volt az, – mint már említettem – a mely (8. §.) az evangélikusokat az esküformáknak a katholikusokra nézve szokásos és fentebb említett záradéka alól, az eskütétel alkalmával, felmentette.

Eltekintve ezúttal azoktól a régi eskümintáktól, a melyeket Corpus Jurisunk «Jusjurandi Formulae variae» című szakasza, mint jogtörténeti emlékeket megőrizett számunkra, talán érdekes lesz futólag végigpillantani azokon a jogszabályainkon, a melyek

a különböző állások elnyerésénél, illetőleg az egyeseknek közjelentőségű cselekvényeinél és szerepléseinek eskünek a letételét szabják elő.

Kizárálag vallási színezetű eskünek a letétele van megkívánva a förendiház házszabályaiban (16. §.) az igazoló-bíróság tagjaira, valamint a képviselőház házszabályaiban (36., 81. §§.) a bíráló-bizottságok tagjaira és a képviselőválasztások ügyében vizsgálat teljesítésére kiküldött képviselőre nézve; továbbá ilyen eskü van előszabva a bírákra, elnöki titkárokra, tanácsjegyzőkre, jegyzőkre, aljegyzőkre, joggyakornokra, telekkönyvvezetőkre, segéd-telekkönyvvezetőkre és a bírósági személyzetre nézve;¹ a rögtönbíráskodásnál szerepelő bírákra nézve;² a kereskedelmi ülnökökre nézve;³ a sajtóvétségekben ítélt esküdt-székek tagjaira nézve;⁴ a pénzügyi, közigazgatási bíróság bíráira nézve;⁵ a királyi ügyészekre nézve;⁶ annak a fegyelmi bíróságnak a förendiház által választott tagjaira nézve, a mely a kir. ítélopályák elnökei és alelnökei, a kir. Curia elnöke és alelnökei, valamint ítélobírái, a kir. törvényszékeknek curiai bírói szímmel és jelleggel kinevezett vagy ezzel felruházott elnökei, a koronaügyész, nemkülönben a pénzügyi

¹ 1869.IV. t-cz. 14. g. 1891: XVII. t-cz. 58. §. Az 1891. aug. 19-én 4291. sz. a. rendelettel kiadott új bírói ügyviteli szabályok 23. §-a.

² 1868. november hó 5-én 6400. sz. a. kelt igazságügyministeri rendelettel kiadott szabályzat. 11. §.

³ 1871. XXXI. t-cz. 7. §. 1874. márcz 21-én 906. sz. a kelt igazságügyminiszteri rendelet.

⁴ 1867. máj. 17-én kelt igazságügyminiszteri rendelet 37. §

⁵ 1883 : XLIII. t-cz. 4. §.

⁶ 1871 : XXXIII. t-cz. 3. §.

közigazgatási bíróság elnöke és ítélobírái felett, fegyelmi ügyekben ítélni hivatva van;¹ a bírósági hiteles tolmácsokra nézve²; - a bírósági végrehajtókra nézve;³ az állami- és törvényhatósági útmesterek (útbiztosok), valamint útkaparókra nézve;⁴ a mezei csőszökre és – a kik ezekkel ugyanazon szabályok szerint állíttatnak szolgálatba – a gátörökre nézve.⁵

Talán itten van helyén futólagos megemlítése annak is, hogy az 1848 : XXII. t.-cz., – melyet az 1867 : XI. t.-cz. függesztett fel és az 1868 : XLI. t.-cz. (32. §.) szüntetett meg – a nemzeti őrseregre nézve szintén ilyen eskünek a letételét szabta elő, hogy hasonló eskü van megkívánva jelenleg is a véderő kötelékébe való belépésnél, hogy ugyanilyen esküt szabott elő a Buda és Pest városok területén eszközlendő kisajátításoknál szerepelt esküdtekre nézve az 1868 : LVI. t.-cz. is (57. §.), mely az 1881 : XLI. t.-cz. (88. §.) által lett hatályon kívül helyezve, végül, hogy a valóságos belső titkos tanácsosi, valamint a kamarási és asztalnoki méltóságok elnyerésénél hasonló eskü van előszabva.⁶

E tekintetben már szabadelvűebbek azok a jogszabályaink, a melyek az ily vallásos színezetű eskünek a letételét nem szabják elkerülhetetlenül elő,

1871 . VIII. t.-cz. 3). §. 1881 . LIX. t.-cz. 104. §. 1883 : XIJII. t.-cz. 4. g. 1891 XVII. t.-cz. 29. §.

² 1873. okt. 22-én 32,942. sz. igazságügyministeri szabályrendelet 14. §.

³ 1871. LI. t.-cz. 4. §. 1875. szept. 10-én 26,020. sz. igazságügyministeri rendelet 7. §.

⁴ 1890 : I. t.-C7. 148. g.

⁵ 1840: IX. t.-cz. 44. g. 1871. XL. t.-cr. 11. §.

⁶ Marcziányi Gy. Nemesség. Budapest, 1886. 115, 119., 202. 1.

hanem megengedik a fogadalomnak a letehetését is ott, a hol a letevő, vallásos meggyőződését követve, ez utóbbit választja.

Meg van ez engedve a honosítási okirat és a honosítási oklevél által honosítottakra,¹ az ügyvédekre,² a közigazgatókra,³ a kisebb polgári peres ügyekben eljárásra feljogosított szolgabírákra és békébírákra,⁴ s a Budapest fő- és székvárosi rendőrség tisztai- és őrségi szméllyzetére.⁵ A mi a törvényhatósági tisztviselőket illeti, ezekre vonatkozólag meg kell jegyezniem azt, hogy míg az 1870 : XLII. t.-cz. (71. §.) tőlük hivatalbalépésük alkalmával feltétlenül *esküüt* követelt, addig már az 1872 : XXVI. t.-cz. (108. §.) Budapest fő- és székváros tisztviselőire, és az 1886 : XXI. t.-cz. (86. §.) a többi összes törvényhatóságok tisztviselőire nézve azt a rendelkezést foglalják magukban, hogy ha az ilyenné megválasztott, illetőleg kinevezett azt nyilvánítaná, hogy az eskü letétele vallási meggyőződésével ellenkezik, ő a törvényben megállapított ünnepélyes *fogadalmat* fogja letehetni. Ennek helytfoghatóságát a községek előjáróságának tagjaira nézve már az 1871 : XVIII. t.-cz. (86. §.) megengedte, mely engedély az 1886 : XXII. t.-cz.-ben (85. §.) nem csak az előjáróság tagjaira lett fen-

¹ 1870 : L. t.-cz. 14., 17. §§.

² 1874. XXXIV. t.-cz. 6. §. 1874. dec7. 31-en 38,200. sz. igügymin. szabályrendelet. 21. 7. §

³ 1874: XXXV. t.-cz. 12. §.

⁴ 1877 : XXII. t.-cz. 7. §.

⁵ 1881 : XXI. t.-cz. 51. 5.

tartva, hanem ki lett terjesztve a segéd- és kezelő-személyzet minden tagjára is.

Az 1848 : V. t.-cz. (11. §.) a központi választmány tagjaira nézve az esküt szabta volt elő, míg az 1874 : XXXIII. t.-cz. (21. §) ugyanezekre nézve megengedte az ünnepélyes fogadalomnak a letételét is; a szerzői jogról szóló 1884 : XVI.. t.-cz. (32. §.) pedig a Budapesten és Zágrábban alkotott állandó szakértő bizottságok tagjaitól, egyszer mindenkorra teendő esküt, vagy ezt pótló ünnepélyes bizonylást kíván.

Bár szorosan nem tartozik felvetett kérdésem kere-tébe, mégis, törvényhozásunk álláspontjának ecsetelé-sére, helyénvalónak tartom megemlíteni azt, hogy a bűnvádi eljárás terén szintén vallásos színezetű eskü-nek a letétele van előszabva,¹ míg a polgári peres eljárásról szóló 1868 : LIV. t.-cz.-ben (204., 242. §§.) az van kimondva, hogy azok, a kik az eskü leté-te-létől saját hitelvezek szerint törvényesen fel vannak mentve, ünnepélyes bizonylást tartoznak eskü gya-nánt letenni,² mely rendelkezés az 1877 : XXII. t.-cz. (50. §.) által a kisebb polgári peres ügyekben való eljárásban, s az 1893 : XVIII t.-cz. (93., 98., 100. §§.) által az új sommás eljárásban is fen lett tartva.

Még sokkal tovább mentek ezen a téren azok a törvényeink, a melyek bizonyos állás elfoglalásánál,

¹ 1869. ápr. 29-én, a bírói ügyvitel tárgyában kiadott igazságügyministeri szabályrendelet 181. §. V. ö. Székács F. A magyar büntető eljárás kézi könyve. Budapest, 1887. 75. 1.

² 1881. évi 3274. sz. igazságügyministeri rendelettel kiadott bírói ügyviteli szabályok 219., 220. §§. 1891. aug. 19-én 4291. s7. igazságügyministeri rendelettel kiadott új bírói ügyviteli szabályok 274., 275. §§.

vagy bizonyos közjelentőségű teendők ellátásánál kizárálag «fogadalom»-nak a letételét kívánják meg. Ilyenek gyanánt lehet felemlítenem az 1868 : XXVI., (43., 67. §§.) az 1876 : XV., (21., 32. §§.) és az 1883 : XLIV. (21., 32. §§.) törvénycikkeket, melyek az adókivető- és az adófelszólamlási bizottságok tagjainak fogadalmát «becsületemre fogadom» szavakkal szabták meg, az 1875 : VII. t.-cz.-ét, mely (29. §.) hasonlóan állapította volt meg a fogadalom szövegét a járási-, kerületi-, valamint országos földadó-bizottságok tagjaira nézve, (hatályon kívül helyezve az 1885 : XX. t.-cz. által) nemkülömben az 1886 : VII. t.-cz.-ét, mely (3. §.) a közjegyző-jelöltek által teendő fogadalmat szabta elő.

Ha pedig végiggondolom a politikai jogokban való részesedésre vonatkozólag, az előadottakban egymás mellé állított, államjogi szabályainkat, lehetetlen, hogy azt a nézetet, – a melyet p. o. *Horváth Gy.*-nál is olvashatunk,¹ – a mely szerint: a magyar jogrendszer értelmében a polgári- és politikai jogok gyakorlata független a vallásbeli meggyőződéstől, merésznek s különösen egy tételes jogi munka keretében: elhamarkodottnak ne tekintsem.

¹ A magyar királyság közjoga. Budapest, 1894. 157. 1.

XI.

A politikai jogok gyakorlását függetlenné kell tenni a vallástól. – Mi volt az oka e feltétel megszabásának? – Mely okok követelik annak megszüntetését? – Néhány külföldi állam ily irányú törvényhozása.

Nem hiszem, hogy kétsége vonhatná valaki azt, miszerint annak, hogy a politikai jogokban való részesedés a valamely vallásfelekezet tanainak követésétől tétekké függővé, egyedüli magyarázatát és elfogadható indító okát csupán az képezheti, hogy az ezt a feltételel felállító és megkövetelő állam előtt *vallási czélok* állanak, vagy hogy az állam magát ily célok által engedi vezéreltetni.

Addig, a míg az állam és egyház teljesen egybe vannak olvadva, a mi – mint azt igen találóan mutatja ki *Bluntschli J. G.*¹ – csupán ezeknek fejletlen, gyermekkorában lehetséges, vagy pedig addig, a míg az állam uralkodó vallást ismer, a melynek érdekeit nagyobb mértékben igyekszik keblén viselni és elő-

¹ Psychologische Studien über Staat und Kirche. Zürich, 1844. 39. s köv. 1. V. ö. br. *Eötvös J.* A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az álladalomra. L k. Bécs, 1851. 418. 1. *Pisztory M.* Államismerettan Pest, 1872, 113. 1. *Hinsckius P.* Allgemeine Darstellung der Verhältnisse zwischen Staat und Kirche. Freiburg i. B., 1883. 191. 1.

mozdítani, mint a többi vallásfelekezetek érdekeit s e szempont által vezéreltetve: az uralkodó vallás-hoz tartozóknak jelentékenyebb befolyást lát szükségesnek az állami közügyek intézésbe biztosítani és nem retten vissza attól, hogy a más vallásfelekezetek híveit háttérbe szorítsa: – addig azt az elvet, hogy a politikai jogok gyakorlása a bizonyos vallásfelekezetekhez való tartozástól legyen függővé téve – az állam céjlának ez irányával kétségtelenül meg lehet okolni. Nemkülömben addig, a míg az állam nincsen teljesen tisztában hatáskörének határvonalaival és épen ezért hatalmát az ember lelkiismeretére is kiterjeszteni óhajtja, addig maga ez a körülmény, – nem fogja ugyan igazolni, – de meg fogja magyarázni a tárgyalásom alapjául választott elvnek alkalmazásba vételét, úgy, mint az egyik, tévedésből kovácsolt, láncszemnek a másik, tévedésből kovácsolt láncszembe való kapcsolását.

De mihelyt az állam és az egyház – a mi mind a kettőnek jól felfogott érdekében egyiránt üdvös és szükséges – elválnak egymástól, mihelyt mind a kettő az ót természeténél, céjlánál, rendeltetésénél fogva megillető térré lép: a politikai jogokban való részesedésnek ezt a megszorító feltételét kifejezetten, határozottan megszüntetni, az ember lelkiismeretére vert s a régi rozsdától dísztelenkedő ezt a legnyúgző láncot letörni, elengedhetetlen kötelesség.

Megköveteli ezt mindenekelőtt a modern alapra állított államtudományoknak az a megdönthetetlen

alapigazsága, hogy az állam az ő polgáraiért, azaz polgárainak összességéért létezik, s hogy ezért őket, mint ilyeneket, az állami életnek áldásában s az állami közügyekbe való befolyásban *egyenlő mértékben* tartozik részesíteni,¹ ez utóbbiakra vonatkozólag, mint fejtegetéseimben elő volt adva, csupán olyan feltételeket szabhatván meg, melyek az állam *saját* létele, *saját* célja által vannak megkívánva, nem tehát a vallás vagy az egyes egyházak céljai által, melyek a közérdeknek megfelelő' előmozdítására szolgálnak megannyi biztosíték gyanánt és a melyek mégis mindenki által könnyen megszerezhetők. És idevonatkozólag teljesen igaz az, a mit *Pözl J.*-nél olvashatunk,² hogy t. i. a politikai jogképességeknek egy általános, minden állampolgárra nézve hozzáférhető viszonynak kell lennie s nem szabad csupán ezek egy osztályára, vagy egyes osztályaira terjedni ki, valamint határozottan igaz az is, a mit *Deák F.* a képviselőház 1848. aug. 8-iki ülésében mondott,³ hogy: nem akarom a testvériséget úgy érteni, hogy a kiket testvérekké akarunk tenni, láncra verjük, vagy tetszik, vagy nem tetszik; hanem úgy szeretnék testvérekké tenni az embereket, hogy a szabadságot ne korlátozzuk ott és akkor, hol ezt a státus célja műlhatlanul meg nem kívánja.

Megköveteli ezt a modern államtudományoknak

¹ *Weiss J. G.*: Die Wirkungen der Gleichheitsidee. Berlin, 1886. 15. I.

² Staatsangehörige. Bluntschli-Brater. Deutsches Staatsurterbuch. IX. k. Stuttgart, 1865. 662. 1.

³ *Kényi M.* : Deák F. beszédei. II. k. Budapest, 1886. 106. 1.

az a másik kétségbevonhatatlan elve is, hogy az államnak a célja nem vallási többé, s hogy úgy, – a mint azt ugyancsak *Deák F.* 1839. október 21-ki beszédében mondta:¹ – az államnak egyik legnagyobb hibája az, midőn a vallás dolgába avatkozik; elég neki arra ügyelni, hogy a státus céljával ellenkező vallások ne legyenek. Ezen az alapon állva, semmi elfogadható oka sem lehet annak, ha az állam az egy vallásfelekezethez tartozókat – mely vallásfelekezetek tanait elbírálni s azok helyes, vagy helytelen volta felett ítéletet mondani úgy sem lehet feladata – a más vallásfelekezethez tartozókkal szemben előnyben részesíti.

Megköveteli ezt a modern államtudományoknak az a további nagyfontosságú elve, hogy az ember lelkiismerete nem lehet alávetve az állam hatalmának s hogy minden erőszak, a melyet ezen az állam, vagy pedig – a mi ezzel egyre megy – az állam engedélyével és hozzájárulásával mások követnek el, mélletlen az emberhez és az államhoz egyaránt, megséríti és fellázítja az ember lelkületét² – és mindenek felett, épen azért, mivel az ember lelkiismerete isteni rész, a melyen a hatalom egyedül az istent illeti³ –

¹ Kónyi M. : Deák F. beszédei. I. k. Budapest, 1882. 324. 1. V. a. Bluntschli J. G. · Lehre vom modernen Stat. III. k. Stuttgart, 1876. 229., 253. 1. Risch: · Bekenntnissfreiheit. Bluntschli-Brater- Deutsches Staatswörterbuch. I. k. Stuttgart, 1857. 777. 1.

² Bluntschli J. G. Lehre vom modernen Stat. III. k. Stuttgart, 1876. 252. I. Sarwey O. Allgemeines Verwaltungsrecht. Freiburg i. B., 1884. 133. 1.

³ Risch: Bekenntnissfreiheit. Bluntschli-Brater Deutsches Staatswörterbuch. I. k. 1857. 777. 1. Horváth O.: A vallásszabadság kérdéséhez. Debreczen, 1801. 43. 1. Horváth O. Eszmék a vallásszabadságról. Eperjes, 1893. 9., 10. 1. Honráth O. : A házasság felbonthatósága. Budapest, 1893. 5. l.

teljesen eredménytelen és célra nem vezető. Hiszen az ember érzelméi s gondolkozásmóda felől kényszerítőleg rendelkezni: egyenlő a lehetetlenséggel.²

Nagyon meggyőzőleg mondotta ki ezt büntetőtörvénykönyvünk ministeri indokolása is, a mikor oda-nyilatkozott,² hogy: a vallás, a hit az ember benső lényének tárgya s el van vonva a világi hatalom bíráskodásától; és épen olyan szépen, mint a milyen mély igazsággal fejtette ki ezt nagy kultuszminiszterünk: *gr. Csáky A.* a képviselőház közoktatásügyi bizottságának 1893. november 13-án tartott ülésében, mikor azt kérdezte, hogy: Hol van az az erő, a mely egyeseket arra kényszeríthet, hogy valamely pozitív felekezet tanait magukévá tegyék? Ha ez nem lehetséges: vajon méltányos, humánus, a szabad-elvű felfogásnak megfelelő-e az illetőt arra kényszeríteni, hogy mégis valamely pozitív felekezet tagja legyen? E kényszerrel – mondotta tovább – külömben is csak a külső forma kényszeríthető reá, belsőleg a cél nem érhető el s így az ily kényszer nem lenne egyéb, mint a hypokrizisnek egy neme.

Már pedig határozottan igaz az, a mit *Csemegi K.* mondott az országgyűlés förendiházának 1878. február 22-ki ülésében,³ hogy: a törvényhozónak *lehe-*

¹ *Hottendorf F.* Strafarten. Bluntschli-Brater - Deutsches Suatswörterbuch. X. k. Stuttgart, 1807. 308. 1. *Fürstenau H.* Das Grundrecht der Religionsfreiheit in Deutschland. Leipzig, 1811. 2. 1.

² *Löw T.* A magyar büntetőtörvénykönyv anyaggyűjteménye. II. k. Budapest, 1880. 263. 1.

Löw T. A magyar büntetőtörvénykönyv anyaggyűjteménye. II. k., Budapest, 1880. 271. 1.

tétlenre irányozni a maga feladatát nem szabad s hogy az államhatalomnak oda való kiterjesztését, ahol az ki nem terjedhet, a hol *az erkölcsnek* és *hitnek* az uralma az egyedüli és kizártlagos, céliirányosnak és szerencsésnek tartani nem lehet; és határozottan igaz az is, a mit oly szépen kifejezve, *Octtingen S.*-nál olvastam,¹ hogy t. i.: *keresztény állam*, úgy, a mint azt az egyházi tradíciók emberei gondolják, tényleg már nem létezik, de az állam most, a mikor senkit sem kényszerít vallásos cselekményekre, *keresztényibb*, mint előbb volt.

Megköveteli ezt az a körülmény, hogy felfogásom szerint alapjában hibás a politikai jogokban való részesedés szabályozásánál olyan elveket követni, s különösen ezeknek a jogoknak a gyakorlását olyan feltételekhez kötni, a melyek az *alapjogokkal* merőben ellentében állanak, azokat megszorítják. Azt hiszem, nem tévedek, ha azt állítom, hogy a politikai jogoknak a vallásos meggyőződéshez való kötésével azt érjük el, hogy a jogalannak reá nézve egyenlően fontos két jogát, t. i. a vallásszabadság alapjogát és a politikai jogokat hozzuk egymással ellentébe.

A vallásszabadság joga ugyanis, összes konzervenciáival, odatartozik az alapjogok közé,² mely alapjogokat nem az állam teremt, hanem a melyek benne gyökereznek az ember személyiségeben s a

¹ Obligatorische und fakultative Civilehe. 1881. 8., 11. I. V. ö. Horváth M. Williams Roger, a »szabad egyház a szabad államban« elv teremtője és megtestesítője. Budapest, 1883. 3. s. köv. I.

² Horváth O. A vallásszabadság kérdéséhez. Debreczen 1891. 40. I.

melyeket – azok még az állam működésének is korlátjai lévén – az állam elismerni és biztosítani tartozik. Az a kényszer tehát, melyet a politikai jogoknak a vallástól való függővé tétele vesz az ember lelkiismeretén, nem egyéb, mint megszorítása a vallásszabadság alapjogának s ezért is határozottan elvetendő.

És végül megköveteli ezt magának az igaz vallásosságnak az érdeke is.

Határozottan vallom azt a nézetet, hogy esztelenebb gondolat csakugyan nem születhetett meg annál, mint a mely a vallás érdekében s ennek előmozdítása czéljából akarta alkalmazásba venni a kényszert, a külső erőszakot, teljesen sötétként bolyongván az igaz vallásosságnak mivolta és jelentősége iránt és elfeledve azt, hogy csupán egyetlen igazi vallásosság lehet: az, a mely az ember tiszta lelkiismeretének, felemelkedett lelkesedni tudásának egész teljességevel, függetlenül minden külső behatástól, saját legbensőbb és legegyénibb meggyőződése szerint tisztelettel istenét.¹

Az ember lelki életének nagy templomában a hit, a vallás az az oltár, a melynek a fő helyen kell állania, s a melynek a legtöbb világosságát, fényt kell sugároznia. Ezt az oltárt azonban – a dolog természeténél fogva – nem építheti fel lelkünkben önmagunkon kívül senki. S ha mi nekünk tetszik saját lelkünkben ilyen oltárt fel nem építeni, vagy

¹ Risch: Bekenntnisfreiheit. Bluntschli-Brater Deutsches Staatswörterbuch I. k. Stuttgart, 1857. 777. I Pisztorij M. Államismerettan. Pest, 1872. 34. I.

a felépítettet – esetleg – lerontani: csak saját lelki világunkat teszszük ez által kietlenné, szegénynyé, sötétté, csak magunk fosztjuk meg magunkat attól a felemelő, megnyugtató érzettől, mely a hit nyomában kél, valamint attól, hogy az élet nehéz pillanataiban legyen egy igaz bátorítónk és vigasztalónk ; de külső' kényszert s a jog parancsszavát venni alkalmazásba : csupán a társadalmi együttlétének rendjét érintő külső cselekményeinkkel szemben lehet, – a lelkiismeretnek ettől ekkor is mentnek kell maradnia.

Mennyivel inkább fenáll az a szabály arra az esetre, ha lelkünk benső meggyőződését követve, az eddig fenállott oltár helyébe másat óhajtunk állítani ? Ekkor sem lehet semmi kényszernek helye a lelkiismeret felett, mert általában milyen hűséget, milyen odaadást lehetne keresni és találni egy ilyen külső kényszerrel kierőszakolt vallási viszonyban?

Sötét, elrettentően szomorú képeket tárnak előnk a történetnek a lapjai azokból az időkből, a melyekben az egyik ember kötelességébe tartozónak tekintette a gondoskodást a felől, hogy a másik vallásos legyen, a mi okozója volt az eddig elkövetett vallásos üldözéseknek,¹ s a melyekben az ember lelkiismeretét is a hatalom nehéz békóiba akarták verni. A máglyák sötét füstje, az emberszeretetet parancsoló vallásnak nevében kiontott embervér,

a halára váltak és kínzottak jajkiáltásai, mind-mind ott vannak megörökítve a történetnek eme gyászos lapjain, és pedig a nélkül, hogy a kívánt eredmény bekövetkezését, a kitűzött cél elérését igazolnák. Igen! El lehet egyet érni az ilyen kényszerítő eszközöknek az alkalmazásával, de az nem más, mint a hazudozásra, tettetésre, tehát erkölcselenre való reábírás, már pedig a feladatait helyesen felfogni képes jogtól és államtól mi sem áll távolabb, mint épen ez.

Ezek az egyedül helyes szempontok azok, a melyek a modern államokat ahhoz vezetik, hogy a bizonyos vallásfelekezetekhez való tartozást többé kötelezően nem szabják az állampolgárok elé, illetőleg, hogy az ilyenhez való nem tartozást semmi hátránytal sújtani nem szokták, s ilyenképen hogy – a mit legelsőben a híres angol bölcselő: *Locke J.* követelt a türelmességről írott leveleiben – a politikai jogokban való részesedés feltételeinél mellőzik a vallási szempontokat.

Ez lett alapelvek kimondva az északamerikai államok szövetkezésénél¹ és ezek alkotmányában, hol határozott kifejezést nyert az, hogy úgy a kongresszusnak, mint az egyes államoknak tilos bizonyos vallást ural-kodó vallássá tenni s egyiket a másikkal szemben előnyben, illetőleg hátrányban részesíteni.² Ezt igtatta

¹ Pelletan K. (ford. Peters A.) *Die menschenrechte* Bremen, 1878. 185. 1. Horváth M. Williams Roger, a «szabad egyház a szabad államban» elv tererntője és megtestesítője. Budapest, 1883. 5. 1.

² Concha Gy. Újkori alkotmányok. I. k. 1884. 218. 1. Holst H. : *Das Staatsrecht der vereinigten Staaten von Amerika*. Freiburg i. B., 1885. 123., 169. 1.

alkotmányának tételei közé Francziaország, mikor 1789-ben kimondotta az állampolgároknak a törvény előtt való egyenlőségét s azt, hogy nézeteiért, fel-fogásaiért – ki nem zárva a vallásiakat sem – senkit nyugtalanítani nem szabad, a mellett a feltétel mellett, hogy ezeknek kifejezésre juttatása a törvényes állapotokat meg nem zavarja,¹ és ez az, amely Olaszországban, a képviselőkamara 1861. március 25-ki ülésében, *Cavour C.* ajkain a «libera chiesa in liberó statu» elvével kapcsolatban elhangzott.²

Ennek az elvnek álláspontjára lépett Elsass-Lothringia, mikor az emberjogokról 1789. aug. 26-án kelt nyilatkozat (10. art.) és még részletesebben az 1789. decz. 24-iki dekrétum a nem katholikusoknak cselekvő és szenvédő választói jogát a politikai választásoknál kimondotta és az összes közhivatalok elnyerésére való képességet a más vallásúakra is kiterjesztette.³

A polgári- és a politikai jogok élvezetének a vallástól való függetlenségét kimondották azután: az 1848-diki sveiczi szövetségi alkotmány (44. art.);¹ Poroszországban az 1848. április 6-án kelt királyi biztosító levél (5. §.), mely rendelkezés az 1850.

¹ Bluntschli J. G Frankreich. Bluntschli Braterr Deutsches Staatswörterbuch. III. k. Stuttgart, 1858. 684. 1. Pelletan K. (ford. Peters A.) Die Menschen echte. Bremen, 1878. 9. 1.

² Hinschius P. : Allgemeine Darstellung der Verhältnisse zwischen Staat und Kirche, Freiburg i. B., 1883. 223. 1. Horváth M. : Williams Roger, a «szabad egyház a szabad államban» elv teremtője és megvalósítója. Budapest, 1883. 3. 1.

³ Leoni A.: Das Staatsrecht der Reichslande Elsass-Lothringen. Freiburg i. B., 1883. 291. 1.

⁴ Orelli I. : Das Staatsrecht der schweizerischen Eidgenossenschaft. Freiburg i. B., 1884. 71., 140. 1.

január 31-iki alkotmányba (12. art.) átvétetett;¹ nem-külömben Hannovernek 1848. szeptember 5-iki törvénye. (6. §.)²

A német nép alapjogait biztosító 1848. december 27-iki törvény (V. art., 16. §.),³ ezt a nagy horderejű elvet már így szövegezi: Durch das religiöse Bekenntniss wird der Genuss der bürgerlichen und staatsbürgerlichen Rechte weder bedingt, noch beschränkt. Ez az a rendelkezés, a mely a német birodalom államainak törvényeiben, rendesen szószerint, ismétlődik, s mely az 1849. március 28-iki német birodalmi alkotmányba is átment.⁴ Ezt mondja ki Baden nagyherczegség 1849. február 17-iki (1., 2. art.),⁵ Schwarzburg-Sonderhausen fejedelemség 1849. december 12-ki (19. §.),⁶ Anhalt-Bernburg herczegség 1850. február 28-iki (17. §.)⁷ törvénye; nem-külömben Szász-Koburg-Gotha 1852. május 3-diki (34. §.),⁸ Waldeck fejedelemség 1852. augusztus 17-ki (40. §.),⁹

¹ *Fürstenau H.* Das Grundrecht der Religionsfreiheit in Deutschland. Leipzig, 1891. 195., 196. 1.

² *Bluntschli J. G.* : Lehre vom modernen Stat. III. k. Stuttgart, 1876. 219. I. *Sihulze H.* : Das Staatrecht des Königreichs Preussen. Freiburg i. B., 1884. 27. *Fürstenau H.* Das Grundrecht der Religionsfreiheit in Deutschland. Leipzig, 1891. 332. 1.

³ *Hinschius P.* : Allgemeine Darstellung der Verhältnisse zwischen Staat und Kirche. Freiburg i. B., 1883. 228. 1. *Fürstenau H.* : Das Grundrecht der Religionsfreiheit in Deutschland. Leipzig, 1891. 332. 1.

⁴ *Hinschius P.* : Allgemeine Darstellung der Verhältnisse zwischen Staat und Kirche. Freiburg i. B., 1883. 228. 1. *Fürstenau H.*, Da*. Grundrecht der Religionsfreiheit in Deutschland. Leipzig, 1891. 179. 1.

⁵ *Fürstenau H.* Das Grundrecht der Religionsfreiheit in Deutschland. Leipzig, 1891. 333. 1.

⁶ *Fürstenau H.* Das Grundrecht der Religionsfreiheit in Deutschland. Leipzig, 1891. 333. 1.

⁷ *Fürstenau H.* Das Grundrecht der Religionsfreiheit in Deutschland. Leipzig, 1891. 334. 1.

⁸ *Forkel F.* Das Staatsrecht der Herzogthümer Sachsen-Coburg- im 1 Gotha. Freiburg i. B., 1884. 125. L *Fürstenau H.* i. m. 335. 1.

⁹ *Böttcher F.* Das Staatsrecht des Fürstenthams Waldeck. Freiburg i. B., 1884. 159. 1. *Fürstenau H.* : i. m. 335, 1.

Oldenburg nagyhercegség 1852. november 22-ki (33. art. 1. §.),¹ Württemberg királyság 1861. deczember 31-ki (1. art.)³ és a szász királyság 1868. deczember 3-ki törvénye⁴ stb.

Az 1869. július 3-ki német birodalmi törvényben (1. art.) ugyanez az elv lett határozottan kimondva, azzal a rendelkezéssel, hogy: Alle noch bestehenden, aus der Verschiedenheit des religiösen Bekenntnisses hergeleiteten Beschränkungen der bürgerlichen und Staatsbürgerlichen Rechte werden hiedurch aufgehoben. Insbesondere soll die Befähigung zur Theilnahme an der Gemeinde- und Landesverträtung und zur Bekleidung öffentlicher Amter vom religiösen Bekenntniss unabhängig sein.⁴

Végül megemlítem, hogy Ausztriának 1867. deczember 21-ki alaptörvényében (XIV. art.) van kimondva⁴ a polgári- és politikai jogoknak a vallási meggyőződéstől való függetlensége.

¹ Becker H. : Das Staatsrecht des Grossherzogthums Oldenburg. Freiburg i. B., 1884. 87. 1. Fürstenau H. : i. m. 336. 1.

² Gaupp L.: Das Staatsrecht des Königreich Württemberg. Freiburg i. B., 1884. 29. 1. Fürstnau H. : i. m. 338. 1.

³ Laband P. : Das Staatsrecht des Deutschen Reiches. Freiburg i. B., 1883. 34. 1.

⁴ Hinschius P. Allgemeine Darstellung der Verhältnisse zwischen Staat und Kirche. Freiburg i. B., 1887., 235. 1. Fürstenau H. : Das Grundrecht der Religionsfreiheit in Deutschland. Leipzig, 1891. 242. 1.

⁵ Ubrich I. : Das Staatsrecht der österreichisch-ungarischen Monarchie. Freiburg i. B., 1884. 54. 1.

XII.

Ennek az elvnek egyik konzervenciája: a vallási színezetű eskü kötelező letételenek megszüntetése. – A kérdés méltatása. – Különösen az állampolgári kötelességek teljesítésével kapcsolatos eskük.

Ha azt az elvet, melyet az előbbiekbén beigazolni s néhány tételes törvényi intézkedés idézésével megvilágítani igyekeztem, hogy t. i. a politikai jogokban való részesedés alapfeltételei közül a vallást okvetetlenül ki kell törülni, magunkévá teszszük: el kell fogadnunk annak összes konzervenciáit, vagyis meg kell szüntetnünk minden legkisebb kényszert, a melyet az állam az ember lelkismerete felett, az állami közügyekbe való befolyás tekintetében, a vallás szempontjából gyakorol, így nem zárkózhatunk el az elől a kíváalom elől sem, a mely, ezen az alapon állva, azt mondja szükségesnek, hogy a közhivatalok elfoglalásakor, vagy általában a közügyekbe való befolyásnak gyakorlásakor megkívánni szokott eskünek kötelezően vallásos színezetű volta megszüntetessék.

E tekintetben teljesen igazat adok *Hinschius P.* nézetének, aki azt mondja,¹ hogy: az az esküforma,

¹ Allgemeine Darstellung der Verhältnisse zwischen Staat und Kirche Freiburg, i. B. 1883. 236., 1.

a mely, bár felekezet nélküli, mégis az istenre való hivatkozást és az állításnak ily hivatkozással való megerősítését foglalja magában, már ez által lelkismereti kényszert gyakorol azokra, a kik egy megszemélyesített istenben nem hisznek.

Ezt a kérdést pedig kicsinyleni ép oly kevéssé lehet, mint a miképen nem szabad azt azzal a felelettel megoldani akarni, hogy ilyen esetek ritkán for dulhatnak elő, vagy hogy az ilyen esetekben fontos jogoknak gyakorlásáról, illetőleg esetleg fontos, s nem teljesítés esetében joghátránynyal járó köteles[^] ségek teljesítéséről lévén szó: az egyes könnyen felfogja áldozni vallásos meggyőződést és lefogja tenni az elője szabott esküt.

Ezt tenni, meggyőződésem szerint, csak az foghatja, a ki sem az eskünek, sem pedig az igaz valásszabadságnak a jelentőségét megérteni nem képes.

Mert vagy tulajdonítunk bizonyos értéket s jelentőségét az eskünek: és ekkor semmiképen se tekinthetjük közömbösnek azt, hogy vajon az minden tekintetben megegyezik-e, összhangzásban van-e letevőjének meggyőződésével, hogy tehát a letevőnek benső meggyőződésén alapszik-e annak minden szava? vagy pedig nem tulajdonítunk neki semmi kiválóbb jelentőséget: és ebben az esetben a leghelyesebben és legkövetkezetesebben kétségekívül akkor járunk el, ha azt általában mellőzni fogjuk, nem követelvén meg senkitől azt, hogy meggyőződését áldozza fel azért, hogy valamely jog gyakorlásának előnyében

részessülhessen, illetőleg, hogy valamely kötelesség nem teljesítésének hátrányait elkerülhesse. S erre bennünket az a biztos tudat is ösztönözhet, hogy az ellenkező eljárás, tehát az eskünek ily esetekben is kötelezően való előszabása, csupán arra lesz alkalmas, hogy az eskü profonizáltassék azok szemében is, a kik arra, meggyőződésből, némi súlyt tudnak fektetni. És mert – továbbá – vagy tulajdonítunk valamely fontosságot a lelkiismeret szabadságának : s ekkor helytelenítenünk kell minden olyan kérdést, a mely ezt megszorítja, vagy épen megsemmisíti, vagy pedig nem ismervén el a lelkiismeret szabadságát, illetőleg ezt szintén alá akarván vetni a jog kényszerítő hatalmának: ez által egyfelől lehetetlenre irányozzuk a jognak érvényesítésére rendelt hatalmat, másfelől azokat, a kik ellen alkalmazásba veszszük, a legtöbbször erkölcsstelenre fogjuk kényszeríteni.

S ha általában azt az elvet vallom, hogy az eskü lelkiismereti kényszert foglal magában ott, a hol annak tartalma, letevőjének vallásos meggyőződésével teljesen meg nem egyezik: mennyivel hatványozottabb mértékben előjövőnek és veszedelmesebbnek kell tekintenem ezt a lelkiismereti kényszert azokban az esetekben, a mikor, a vallási meggyőződéssel esetleg meg nem egyező eskünek a letétele egy polgári kötelesség teljesítéséhez van fűzve, s a mikor ennek a kötelességnek a nem teljesítése és az azzal járó eskünek le nem tétele hátránynyal van sújtva.

Az igazságszolgáltatás feladatainak megkönnyítése

szempontjából, p. o. a tanúzási- és a szakértő-vélemény nyilvánítási kötelesség általános kötelezettség gyanánt van felállítva, a melynek nem teljesítése pénzbírsággal s illetőleg, ennek behajthatlansága esetében, fogásággal büntettetik. Ha – a mire vonatkozó törvényeinket az előbbiekbén fejtegettem (X. fejezet), – a tanúkra és szakértőkre mellőzhetetlenül, tehát a fogadalom letételével nem helyettesíthetőleg, van előszabva a vallásos színezetű eskü: bizonyos, hogy az állampolgárok igen nagy körére van reá erőszerződve a lelküismereti kényszer. Ilyen természetet ölt magára p. o. az az eskü is, a melyet a véderő kötelekébe való belépésnél kivannak meg, – a melynek letétele a sajtóvétségekben ítéltő esküdt székek tagjaira nézve van előszabva, – vagy a melyet az országgyűlés képviselőházának bíráló bizottsági tagjai, valamint a képviselőválasztások ügyében vizsgálat teljesítésére kiküldött képviselők tartoznak le tenni, mivel, azoknak a közjelentőségű funktióknak a végezése, melyekhez ezek az eskük hozzákapcsolva vannak, kötelesség gyanánt van megállapítva.

A német nép 1848. december 27-iki alapjogaiban (V. art., 19. §.) az lett kimondva,¹ hogy: Die Formel des Eides soll künftig lauten: So wahr mir Gott helfe. Ez a rendelkezés lépten-nyomon megújul a német birodalomnak s egyes államainak vallási vonat-

¹ *Hunschius, P. Allgemeine Darstellung der Verhältnisse zwisen Staat und Kirche.* Freiburger, i. B. 1883 228. I. *Fürstenau H Das Grundrecht der Religionsfreiheit in Deutschland.* Leipzig, 1891. 332. 1.

kozású törvényeiben, bár, mint *Eck E.*-nél olvashatjuk:¹ a hivatalnokok esküjénél meg van engedve az, hogy a végszavak vallásos meggyőződésüknek megfelelő záradékkal pótoltaSSANAK, valamint, hogy oly hitfelekezetűek, kiknek hitelveik az esküt megengedhetőnek nem tartják, más megerősítési formulát használjanak.

A mit, az előadottak alapján, egyedül óhajtandónak tudok tekinteni, az csupán az lehet, hogy vallási vonatkozású és tartalmú esküt ne követeljünk meg feltétlenül ottan, a hol az a letevőnek vallásos meggyőződésével ellenkezik, hanem – eltekintve az úgyis bizonyos valláshoz való tartozáshoz kötött egyházi tisztségektől – a közhivatalok elnyerésénél és a közjelentőségi functiák végezésénél mindenhol, a hol igérő, vagy megerősítő eskü van megkívánva, bízzuk mindég az illetőnek meggyőződésére és ezen alapuló szabad választására azt, hogy vajon vallásos színezetű esküt, vagy az állampolgári becsületre való hivatkozással, fogadalmat óhajt-e letenni? és ez utóbbival elégedjünk meg minden ilyen esetben.

Nincs is, felfogásom szerint, semmi, a mit sikerrel lehetne felhozni ez ellen az álláspont ellen, a melyet – mint az előbbiekbén (X. fejezet) kifejtettem – bizonyos esetekben törvényhozásunk is magáévá tudott tenni, a melyre az északamerikai államok alkotmánya is helyezkedett, mikor ezt az összes közhivatal-

¹ Eidesformel. Holtzendorff F. Rechtslcxicon. I. k. Leipzig, 1880. 614. 1.

nokoknak, sőt magának a köztársasági elnöknek hivatalba lépésénél megengedte,¹ és a melyet elfogadott Sveicznak alkotmánya is.²

Az említett elvnek elfogadásánál a közérdek teljes megóvásáról és biztosításáról kielégítően gondoskodik az állam akkor, ha, a mi p. o. az 1878 : V. t.-cz.-ben (218., 226. §§.) is alapelvei lett elfogadva, az ily fogadalmat jelentőség-, hatály-, és főképen az esetleges megszegésével járó joghátrányok tekintetében az esküvel teljesen azonosítja és egyenlősíti.

¹ *Concha Gy.* Újkori alkotmányok. I. k. Budapest, 1PS4. 214. I. *Holst H.* Das Sualsrechl der Vereinigten Staaten von Amerika. Freiburg, i. B-, 1885). 26, 122. I.

² *Orelli A.* Das Staatsrecht der schweizerischen Eidgenossenschaft. Freiburg, i B , 1881. 141. I.

XIII.

Törvényhozásunk kezdeményezései. – Előzetes megjegyzések. – A képviselőház VII-ik osztályának javaslata 1867. decz. 18-án. – Br. Eötvös J. törvényjavaslata. – Az 1875 ^{^v} törvényjavaslat. – Irányi D.

Volt alkalmam eddigi fejtegetéseimben reámutatni arra, hogy 1848-iki törvényeink, felvetett kérdésem tekintetében nem emelkedtek még a teljes szabadelvűség álláspontjához, valamint kiemelni azt is, hogy hazánkban még a mai napig nem lett megalkotva oly törvény, mely azt az általános elvet igtatta volna törvénykönyvünk lapjaira, hogy a politikai jogok gyakorlása teljesen független legyen a vallástól, bár kétségtelenül el kell ismernem azt, hogy a haladó korszellem a gyakorlati élet terén nálunk is meggyőződésre juttatta azt az elvet, hogy kívánatos, miszerint az állam sem keresztény, sem pogány, hanem egyszerűen: állam legyen,¹ – s ennek folytán, hogy azok a különbsségek, melyek az állampolgárok között a vallás szempontjából lettek felállítva, mielőbb és minél inkább elsimuljanak.

¹ *Holst H.* Das Staatsrecht der Vereinigten Staaten von Amerika. Freiburg, i. B., 1886. 122. 1.

Mulasztást követnék el, ha figyelmemet legalább röviden, ki nem terjeszteném azokra a törekvésekre és kísérletekre, melyek, alkotmányunk történetének legújabb korszakában ennek az elv⁷nek a győzelemre juttatását célozták.

Ennek az elvnek, – melyre vonatkozólag oly megragadóan szép fejtegetéseket olvashatunk *Vurda* kanonoknak, a győri káptalan követének az 1843-ik évi országgyűlésen mondott s az ország képviselőinek egyhangú helyeslésétől kísért beszédében is,¹ – csíráit ott látjuk a haza bölcsének, a képviselőház 1861-ik évi május 13-iki ülésében tárgyalt felirati javaslatában, ahol³ ezek a szavak foglaltatnak: Mi a teljes jogegyenlőség alapján akarjuk kifejteni s biztosítani alkotmányos életünket. Akarjuk, hogy a polgári jogok teljes élvezetére nézve sem *vallás*, sem nemzetisége a honpolgárai között külömlbséget ne tegyen.

Ennek az elvnek a megnyilatkozását láthatjuk ugyancsak *Deák F.*-nek 1866. február 23-án mondott s már az előbbiekben (V. fejezet) is említett beszédében, ahol annak a nézetének ad kifejezést, hogy az izraeliták emancipatiójának legegyszerűbb neme az lesz, ha: mindenütt, hol a törvény eddig külömlbséget tett a vallások között, azon törvények illető pontjainál kimondjuk, hogy: *minden valláskülömlbség nélküli, ideértve az izraelitákat is.*³

¹ Horváth M. Williams Roger a szabad egyház a szabad államban elv megteremtője s megtestesítője. Budapest, 1883. 5. s köv. l.

² Kónyi M. Deák F. beszédei III. k. Budapest, 1889. 28. l.

³ Kónyi M. Deák F. beszédei III. k. Budapest, 1889. 435. l.

Az első határozott lépés törvényhozásunk keretében erre vonatkozólag, – a mint már, más szempontból, szintén jelezve volt, – 1867-ben, az izraeliták egyenjogúsításáról szóló törvényjavaslatnak tárgyalása alkalmával történt.

A polgári- és politikai jogok gyakorlása tekintetében az ország izraelita lakosait *a kereszteny lakosokkal* egyenjogúsító 1867 : XVII. t.-cz.-nek, mint törvényjavaslatnak a képviselőház asztalán való feküvésekor, 1867. decz. 18-án terjesztette elő *Tisza K*, mint a VII-ik osztály előadója, osztályának erre vonatkozó véleményét és javaslatát, a mely a mily szépen, ép olyan meggyőző igazsággal és határozottsággal juttatta kifejezésre a tárgyalásaim alapjául szolgáló elvet, kívánván, hogy egyszer mindenkorra tisztába jöjjünk az iránt, miszerint hazánkban a polgári- és politikai jogok gyakorlatára a hitelvek, a melyeket valaki vall, az, hogy minő hitfelekezethez tartozik, semminemű befolyással nem bírnak.

Az osztály-vélemény, a mikor ezt, a kornak felvilágosodott szelleme és a politikai előrelátás által egyaránt, sürgetett követelménynek mondja, többek között így nyilatkozik: Elmúltak már azon idők, midőn az államokban uralkodó vallás létezhetett, a mely mellett sokszor hosszas és véres küzdelmek után, mintegy erőszakkal ismertették el magokat törvényesen bevettek gyanánt más vallások, más hitfelekezetek. A mely állam ma szabadelvűnek akar tartatni, annak feladata nem az, hogy egygyel szapo-

rítsa a törvényesen bevett vallások számát, de az, hogy öröök időkre megszüntesse a haza gyermekei között, vallásuk miatt létezett, minden külöombséget. Bármi okon tagadja meg valaki állampolgári kötelességeinek teljesítését, – folytatja tovább az osztályvélemény – ha hitelverei hivatkozva teszi is azt: az államnak joga van megóvni ellenében érdekeit; de az intézkedés alapja csupán az lehet, a mit valaki cselekszik, vagy mulaszt, nem pedig az, a mit hisz: mert a ki kötelességeit híven teljesíti, azt hite miatt jogaitól megfosztani nem lehet.¹

Ezen, a minden kitételében szép és igaz indokoláson építette fel az osztály rövid törvényjavaslatát *az ország különböző hitvallású lakói egyenjogúságáról polgári és politikai tekintetben*, és pedig a következő világos szövegezéssel:

Mindazon törvény, szokás, vagy rendelet, mely az ország lakói között a polgári- és politikai jogok gyakorlásában hitvallásuk miatt külöombséget állapított meg, ezennel megszüntettetvén : az országnak bármely hitvallású lakosa, minden polgári- és politikai jogoknak törvény értelmében gyakorlására, egyaránt képesítetnek nyilvánítatik.²

Az osztályok előadóiból alakult központi bizottság 1867. deczember 18-án az 1867 : XVII. t.-cz.-be beigtatott szöveget indítványozta, azzal a határozati javaslattal, hogy a vallás- és közoktatásügyi minister

¹ Képviselőház irományai III. k. Pest, 1868 72, 73. 1.

² Képviselőház irományai III. k Pest, 1868 71, 74. 1

utasítassék, hogy a vallás- és kultusz-szabadság biztosításáról s a különböző hitfelekezetek polgári és politikai egyenjogúságáról még az országgyűlés folyama alatt törvényjavaslatot terjeszzen elő. A képviselőháznak 1867. deczember 20-ki ülésében, maga a VII-ik osztály előadója kijelentette azt, hogy az osztály, látván egyfelől, hogy javaslatának keresztülvitelét nem remélheti és látván másfelől, hogy javaslatának vita alá bocsátásával az izraeliták egyenjogúságának a kimondását késlelteti: elfogadja a központi bizottság most ismertetett javaslatát.¹

Az ily irányú törvényjavaslatnak a benyújtása meg lett aztán sürgetve az 1868 : LIII. t.-cz. országgyűlési tárgyalása alkalmával is, a mikor a képviselőház központi bizottsága, a törvényesen bevett kereszteny vallásfelekezetek egyenjogúságáról és viszonosságáról szóló eme törvényjavaslatra beterjesztett jelentésében, többek között azt mondotta: Az 1848 : XX. t.-cz.-nek, mint a jelen törvényjavaslat alapjának, álláspontját túlhaladta már maga ezen országgyűlés, midőn az 1867 : XVII. t.-cz.-ét megalkotta. Ezért arra kéri a központi bizottság a képviselőházat, hogy határozat folytán hivassék fel a ministerium arra, miszerint, meg nem állapodván a jelen törvényjavaslatnál, a legközelebbi országgyűlés elő oly törvényjavaslatot terjeszzen, mely – méltó betetőzése lévén a megkezdett épületnek – a vallásfelekezetek általános

¹ Képviselőház naplói. VI. k. Pes6, 1868. 207. 1.

egyenjogúságát állapítsa meg s mindenek útjában áll, törvény által hárítsa el.¹

Az 1869. április 20-ára hirdetett országgyűlés elején nyújtotta be *br. Eötvös J.* törvényjavaslatát,² mely felvetett kérdésemre vonatkozólag ezt a rendelkezést tartalmazta:

2. §. A polgári és politikai jogok gyakorlására való jogképesség a hitvallástól teljesen független.

Meg nem állhatom, hogy ennek a javaslatnak nagyszerű indokolásából ide ne igtassam a következőket : A hivés szabadságát, tehát a szorosabb értelemben vett vallásszabadságot, akár megadni a polgároknak, akár megtagadni: az államnak hatalmában nincs. Az egyéni hit az embernek lelkiismeretében honol, melyhez semminemű külső hatalom hozzá nem férhet. A vallás nem oly természeti tulajdon, mely az emberrel veleszülethetnék, hanem tisztán erkölcsi, szellemi élet, mely részint a mások által való neveltés, részint az önnevelés, öngondolkodás által fejlik ki.³

Az 1875-ik év április 26-án ismét egy jelentés került az országgyűlés képviselőháza elé, melyet az állam és egyház közt való viszonynak rendezése ügyében kiküldött bizottság terjesztett volt be, a *vallás szabad gyakorlatáról* szóló törvényjavaslat tárgyában.

Lehetetlen, hogy ebből a jelentésből szintén fel ne említsem a következő részleteket: A kimondott jog-

¹ Képviselőház irományai. VII. k. Pest, 1868. 3. l.

² Képviselőház irományai. IV. k. Pest, 1870. 257. s köv. l.

³ Képviselőház irományai. IV. k. Pest, 1870. 258. l.

egyenlőség és a belőle következő vallásszabadság is, mind a két törvényben (1848 : XX., 1868 : LIII.) egész mai napig, csupán a már 1848-ig törvényesen bevett hitfelekezetekre van szorítva és sem a nem keresztenyekre, sem a többi keresztenyekre nem terjedhet ki a törvény értelmében. Míg az állam annyira benső összeköttetésben akart állani bizonyos kereszteny egyházakkal, hogy saját intézményeit is azon illető egyházak elveihez s tanaihoz alkalmazta s ennél fogva a polgári s politikai jogok gyakorlását is csak azon lakosoknak engedte meg, kik azon ural-kodó, vagy legalább bevett vallások hívei voltak, addig úgy más országokban, mint hazánkban, volt jelentősége, sőt bizonyos szempontból szüksége is, annak, hogy a vallás szabad gyakorlata csak bizonyos recipiált kereszteny felekezeteknek engedtetett meg. De ma már, midőn a nemzetek az államot egészen önálló, saját jogi és erkölcsi elvein alapuló, legfelsőbb ethikai intézményüknek tekintik, midőn a már ezen u. n. jogállamokban a törvényhozások s a kormányok bármely vallási elvektől függetlenül rendezik a polgári életet, és midőn másfelől a politikai jogokkal bíró polgárok, az egyéni szabadság alapján is, megakadályozhatlanul csatlakozhatnak a legkülön-félébb vallásokhoz: ma már a dolgok ily állásában sem nem indokolható, sem fen nem tartható azon állapot, melyben a vallás szabad gyakorlata csak bizonyos bevett vallásokra szoríttatik.¹

¹ Képviselőház irományai XXIV k. Budán, 1875 180 1.

A szép jelentéshez csatolt törvényjavaslat a fejtegetésem alapjául szolgáló elvet, ugyanúgy állapította meg, mint az Eötvös-féle javaslat, a mikor azt mondja ki:

2. §. A polgári- és politikai jogok gyakorlására való képesség a hitvallástól teljesen független.

Ezek a fontos törvényjavaslatok – sajnos! – arra voltak kárhoztatva csupán, hogy az országgyűlési irományokat tartalmazó köteteket gazdagításak, s arra a célról lettek rendelve, hogy azok, a kik ezeknek lapjait lapozgatják, lelkesült kebellel gondoljanak vissza az igazi szabadelvűség ez ékes megnyilatkozásaira, s bennök megannyi törött szárnyú hatalmas sast szemléljenek, melyek a magasba repülésre lettek volna hivatva, de az igaz szabadelvűségtől még nem telített levegőben e magasba emelkedést hasztalan kísértették vala meg.

S ezeknek a törvényhozási kezdeményezéseknek felelmítésénél vajon miképen lehetne hallgatással mellőzniom képviselőházunk egyik legtiszteltebb, legrokonszenvesebb alakját, a ki széleskörű tudásának, valamint tiszta és nemes szívének drága kincseit egész odaadással értékesítette mindig, ha a haza javának előmozdításáról, s az igaz szabadelvűség emeléséről volt szó, kinek halálával, a lelkiismereti szabadságának egyik legigazabb híve, leglelkesebb harczosa költözött el? – értem: *Irányi Dánielt!*

Igazán nem volt alkalom, melyet meg nem raga-

dott volna, hogy meggyőző – mert egyaránt agyhoz és szívhez szóló – ékesszólásával a vallásszabadság szent ügyét előmozdítja s a vallás- és közoktatás-ügyi tárca költségvetésének tárgyalásakor évenként már hagyományos volt erre a kérdésre vonatkozó beszéde és határozati javaslata; teljesen átertvén és magáévá tevén azt, a mit *br. Eötvös J.* mondott,¹ hogy: ha egy gondolatot, mely nemzetünköt emeli csak egy órával hirdettünk is előbb, ha egy rózs törvénynek eltörlesét csak egy órával siettettük: életünknek legszebb feladása el van érve s nem mondhatjuk, hogy nem volna nagy jutalma életünknek. Ő az, aki már a képviselőház 1871. április 1-ki ülésében sürgeti az Eötvös-féle vallásszabadsági törvényjavaslat tárgyalását; ő az, aki az 1873. február 25-ki ülésben határozati javaslatot nyúlt be az iránt, hogy a kormány a vallás szabad gyakorlata s a polgári házasság tárgyában mielőbb törvényjavaslatot terjeszzen elő; ő az, aki 1881. május 30-án, mikor a keresztenyek és az izraeliták közt kötendő polgári házasságról s az ország határain kívül kötött polgári házasságról szóló törvényjavaslat tárgyalása, az igazságügyi bizottság javaslatára, a jövő országgyűlésre halasztatott: elkeseredetten fakadt ki azt mondván: 12 éve, hogy indítványozok, kérek, könyörgök; 12 éve, hogy a képviselőház határoz, rendel, utasít; 12 éve, hogy az egymást felváltó

¹ A zsidók emancipációja. Budapest, 1892. 70. 1.

kormányok ígérnek, biztatnak, kecsegtetnek és minden mellett ott állunk e kérdésre nézve, ahol 12 ével előtt ; és ő az, aki az állam és egyház között való viszony rendezése ügyében kiküldött bizottságnak előbb említett 1875-ki jelentését és törvényjavaslatát 1889. május 13-án ismét benyújtotta.¹

Annak a veszteségnek, mely az *Irányi* halálával a hazát és az igaz szabadelvűséget érte, a fájó érzete mellett ott kell lennie minden elfogulatlan honfiszívben az öszinte sajnálatnak is a felett, hogy meg nem érhette hazai jogéletünk újabb fejleményeit, a melyek az ő eszményeit minél közelebb viszik a megvalósulásnak általa annyira óhajtott állapotához.

¹ Képviselőház irományai. XVI. k Budapest, 1889. 98. s köv. 1.

XIV.

Az új törvényjavaslatok. – A vallás szabadgyakorlatáról szóló törvényjavaslatnak a felvett kérdésbe vonatkozó rendelkezései. – Ajánlott pótlás az eskünek fogadalom által való helyettesíthetéséről. – Befejezés.

Az 1893-ik év április 26-ik, május 17-ik és deczember 2-ik napjai elmondhatatlanul fontos napok parlamentünk életében és nemzeti kultúránk történetében. Ezeken lettek benyújtva az állami anyakönyvekről és az izraelita vallásról, nemkülömben a vallás szabadgyakorlatáról és végül a házassági jogról szóló törvényjavaslatok, melyeknél fontosabbak, az állam egészének életére nagyobb kihatással levők, az 1848-as nagy napok óta csakugyan nem foglalkoztatták törvényhozásunkat, s melyek megannyi elengedhetetlen követelményei és egyszersmind határozott biztosítéka a szabadelvű nemzeti fejlődésnek, valamint megannyi ékesen szóló bizonyítékai annak, hogy kormányunk s különösen br. Eötvös olyannyira méltó utódja: vallás- és közoktatásügyi ministerünk *Csáky Albin gróf* mily kiváló súlyt fektet a lelkiismereti szabadság nagy elvére s hatalmas tetterőt párosítva a haza

javának előmozdítására irányuló legjobb szándékkal : mily messze menő intézkedésekkel akarja az e tekintetben fenálló korlátoknak és akadályoknak lerontásával, illetőleg elhárításával hazánkat és nemzetünkötet odaemelni a modern államok, a modern nemzetek sorába.

A vallás szabadgyakorlatáról szóló törvényjavaslatnak 2. §-a az, a mely a tárgyalásom alapjául szolgáló elvet szabályozza, s melyet a képviselőház közoktatásügyi bizottsága 1893. november 16-ki ülésében egyhangúlag elfogadott.

Ez a §. az Eötvös-féle és az 1875-ki törvényjavaslatokból vétetvén át, a következően hangzik:

A polgári- és politikai jogok gyakorlására való képesség a hitvallástól teljesen független.

A törvényjavaslatnak tanulságos, szép indoklása erre a fontos §-ra vonatkozólag magáévá tette az Eötvös-féle javaslatnak e szakaszra vonatkozó indoklását, mely szerint: A hitvallás minősége nem szolgálhatván sem bizonyítékául, sem mértékéül a polgári- és politikai jogok élvezetére való akár értelmi akár erkölcsi képesítettségnek: e jogok gyakorolhatását nem is lehet a hitvallástól tenni függővé.¹

Ennek a §-nak a rendelkezéseit kiegészíti a törvényjavaslat 4. §-a, a mely kimondja azt, hogy egyházi fenyíték nem alkalmazható senki ellen, többek között azon okból, mivel törvény által engedett

¹ V. ö. Képviselőház irományai. IV. L. Pest, 1870 259. 1.

polgári jogait szabadon gyakorolta. Az indokolás idevonatkozólag azt tartalmazza, hogy : Midőn e szakasz az egyházak fegyelmi jogát az állam törvényeinek korláta közé szorítja, akkor az állampolgár jogait és kötelességeit biztosítja a hívővel szemben.

Összekötve a két §-nak szövegezését, valamint indokolását, kétségtelenül szembeötlik az, hogy a 4-ik §-ban «a törvény által engedett *polgári* *jogo*-okról van szó csupán, holott, ha a 2. §-ban «a *polgári* és *politikai* *jogok*» említették s ha a 4. §. – a miniszteri indokolás szerint – «más *állampolgár* *jogait*» akarja, a bennefoglalt rendelkezéssel biztosítani, akkor nem csak nem indokolt, de – nézetem szerint – egyenesen meg nem felelő itt a 4-ik §-ban a *politikai* *jogok* hallgatással való mellőzése.

A törvényjavaslat 4. §-ának utolsó szavai tehát, figyelemre méltatván a politikai jogok gyakorlására irányuló teljes szabadságnak fontosságát és szükségét felfogásom szerint, így volnának kiegészítendők: «. . . mivel törvény által engedett polgári és *politikai* *jogait* szabadon gyakorolta.»

Abból az előbbiekben (XII. fejezet) fejtegetett elvből kifolyólag, mely szerint az, hogy az állam erőszakot vegyen polgárainak lelkiismeretén oly alakban sem engedhető meg, hogy a közhivatalok elfoglalásánál, illetőleg a közjelentőségű functiák végezésénél, kivétel nélkül, vallási színezetű eskü követeltessék meg mindenkitől s így olyanoktól is, a kiknek meggyőződése ennek a letételét meg nem engedi: szűk-

ségesnek létnám e 2 §. rendelkezéseinek azzal a rövid pótlással való kiegészítését, hogy:

Minden közhivatalnak, vagy tisztségnek elfoglalásánál, – ide nem értve az egyházi jellegűeket, – nemkülömben a polgárok minden oly közcselekményeinél, a melyeknél ez általában megkívántatik: az előszabott eskünek a letételét a polgári becsületre való hivatkozással tett ünnepélyes fogadalom pótolja akkor, ha az annak letételére kötelezett kijelenti, hogy az eskü letétele, vallásos meggyőződésével ellenkezik. Az ilyképen letett fogadalom az esküvel teljesen egyenlő joghatályal bír.

Lehetetlennek tartom azt, hogy minden elfogulatlanul gondolkozó ember, aki a lelkiismeret szabadságának a jelentőségét ép úgy, mint a jogállam feladatainak a körét felfogni és megérteni képes, ne óhajtsa azt, hogy ezek az igen fontos rendelkezések, s velők együtt a törvényjavaslat többi §§-ban foglaltak is mielőbb törvényerőre emelkedjenek, mert határozottan igaz az, a mit az 1875-ki javaslat indokolása mondott,¹ s a mit, a jelenben törvényhozásunk előtt fekvő, törvényjavaslat indokolása is átvett, hogy t. i.; ... ha nem is törvényesen, de tettleg körülbelül életbelépett ugyan hazánkban, legalább az egyéni teljes vallásszabadság, a mennyiben a polgári hatóságok senkit sem háborgatnak vallásáért, bármit higyjen is. De, ... a mellett, hogy a polgárok így

¹ Képviselőház irományai. XXIV. k. Budán, 1875. 181. 1.

gyakorlott hitbeli szabadsága jogilag nem biztosított s inkább csak a hatóságok változható tetszésétől függ: a dolgok ezen állapota a törvények szükséges tekintélyének, az állami közrendnek és a közerkölcsegnék érdekéből is káros.

És ezzel elértem fejtegetéseim végéhez, a melyeket a legméltóbban *br. Eötvös J.*-re hivatkozva, fejezhetek be.

Az idő halad, — mondja a nagy bölcselő¹ — s a században, melyben élünk, minden nap, mely egünkön felderül, egy előítéletnek halála felett alkonyodik.

Oh, bár örök éj borulna már minden előítéletre, mely, az emberben az embert alázva meg, béköt igyekszik verni a lelkiismeret szabadságára is; s bár derülne fel teljes fényével, mielőbb az igaz felvilágosodottságnak, szabadelvűségnek és lelkiismeretszabadságnak tiszta napja, melynek sugarai világosságot, meleget, életet terjesztenek mindenfelé s egyszersmind megmutatják a haladásnak, a fejlődésnek biztos útját, melyre lépve a nemzet: mind műveltebbé, nagyobbá, hatalmasabbá leend!

¹ A zsidók emancipatiojáról Budapest, 1891 73. l.